ΕΣΤΙΑ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΕΥΛΟΓΙΟΥ ΚΟΥΡΙΛΑ
ΛΑΥΡΙΩΤΟΥ
ΑΥΞΩΝ ΑΡΙΘ.

ΤΟΜΟΣ ΔΕΚΑΤΟΣ ΕΝΑΤΟΣ

1885

[ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ—ΙΟΥΝΙΟΣ]

ΤΙΜΑΤΑΙ ΦΡ. 6—ΔΕΔΕΜΕΝΟΣ ΦΡ. 8

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
Μητροπόλεως
ΕΥΛΟΓΙΟΥ ΚΟΥΡΙΛΑ

ΑΘΗΝΗΣΙ
Γ. ΚΑΣΔΟΝΗΣ, ΕΚΔΟΤΗΣ ΚΑΙ ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ
Γραφεῖον τῆς Ἑστίας: Ἐπὶ τῆς Δεωφόρου Πανεπιστημίου, 39
1885

Ἀριθ. 494 — Λεπτὰ εἴκοσι πέντε.

ΕΤΟΣ Γ.

ΕΣΤΙΑ

ΕΚΔΙΔΟΤΑΙ ΚΑΤΑ ΚΥΡΙΑΚΗΝ

Τόμος 18' — Συνδρομὴ ἐτησία: Ἐν Ἑλλάδι δρ. 12, ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ φρ. 20 — Αἱ συνδρομαὶ ἀρχονται ἀπὸ 1 Ἰανουαρ. ἑκάστου ἔτους καὶ εἶνε ἐτήσιαι. — Γραφεῖον Διευθ. Ἐπὶ τῆς λεωφ. Πανεπιστημίου 39. — 16 Ἰουνίου 1885

ΕΛΛΗΝΕΣ ΣΤΡΑΤΙΩΤΑΙ ΕΝ ΤΗ: ΔΥΣΕΙ

ΚΑΙ ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ

ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΤΑΚΤΙΚΗΣ

Συνέχεια· ἴδε σελ. 387.

Ζ'

Εἷς τῶν σπουδαιοτέρων, ἢ μᾶλλον ὁ πρῶτος καὶ σπουδαιότερος τῶν ἀπὸ τῆς Ἀναγεννήσεως ἀναφανέντων Ἱστορικῶν, ὁ Παῦλος Ἰόβιος ἐπίσκοπος Νοκέρας [1], κάλλιστα γνωρίσας τοὺς ἐν τῇ Δύσει πολεμοῦντας Στρατιώτας, γράφει ὅτι οἱ περιλάληποι οὗτοι μισθοφόροι ὤφειλον τοὺς θριάμβους των εἰς τὴν διάσωσιν τῆς ὑπὸ πάντων τῶν ἄλλων ἐθνῶν παντελῶς ἀγνοουμένης παλαιᾶς τακτικῆς ἐπιστήμης· «ut praeclare constet non omnino exoluisse equestris militiae disciplinam tantopere apud eas gentes antiquis scriptoribus celebratam.» Ὅταν ἔγραφε ταῦτα ὁ Ἰόβιος οὐδὲν τῶν διασωθέντων τακτικῶν βιβλίων, πλὴν τοῦ περὶ ἱππικῆς τοῦ Ξενοφῶντος, εἶχε διὰ τοῦ τύπου ἐκδοθῆ, ἐν τοιαύτῃ δὲ περιπτώσει πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ὁ φιλοπερίεργος ἐπίσκοπος ἠρύσθη τὴν εἴδησιν παρ' αὐτῶν τῶν Στρατιωτῶν, ἀφοῦ μάλιστα οἱ νεώτεροι κριτικοὶ θεωροῦσιν ὡς τὴν κυριωτέραν ἀρετήν, ἢ κατ' ἄλλους κακίαν, τῶν ἱστοριῶν τοῦ Ἰοβίου, τὴν πρὸς τὰς ἐκθέσεις αὐτῶν τῶν δρώντων προσώπων πίστιν.

Τὴν πολεμικὴν τέχνην τῶν Στρατιωτῶν γινώσκομεν ἐκ παλαιῶν περιγραφῶν, καὶ τοῦ ἐν ἔτει 1634 δημοσιευθέντος κειμένου πρὸς ἐκπαίδευσιν τῶν Ἑλλήνων καὶ Ἀλβανῶν, τῶν διαρκῶς ὑπηρετούντων ὑπὸ τὰς σημαίας τοῦ Ἁγίου Μάρκου. Συγκρίνοντες τὴν στρατιωτικὴν ταύτην προπαίδειαν πρὸς τὰς διασωθείσας πολλὰς τῶν Βυζαντινῶν τακτικάς, οὐδεμίαν εὑρίσκομεν σχέσιν. Ἐνῷ ἐν αὐτῇ τῇ ἑλληνικῇ τακτικῇ τοῦ αὐτοκράτορος Μαυρικίου τὰ στρατιωτικὰ προστάγματα ἀπαγγέλλονται ἐν τῇ λατινικῇ γλώσσῃ, ὡς torna, move; verte, ad conto clina κλπ., ἐνῷ ἡ τακτικὴ Λέοντος τοῦ Σοφοῦ ῥητῶς σημειοῖ ὅτι τὰ παρ' Ἀρριανῷ φερόμενα κελεύσματα εἶχον περιπέσει εἰς ἀχρηστίαν [1]), αὐτὰ ἀκριβῶς τὰ ἐν τῷ βυζαντινῷ κειμένῳ ἐκλατινισμένα, ἢ ὡς ἄχρηστα καὶ ἀσαφῆ θεωρούμενα ἑλληνικὰ προστάγματα ἀποτελοῦσι τὴν βάσιν τῆς ἐκπαιδεύσεως τῶν ἡμετέρων Στρατιωτῶν, ὡς δηλοῦται ἐκ τῆς ἑξῆς ἀντιπαραβολῆς:

Ἀρριανοῦ τέχνη τακτική § 32.	*Μέθοδοι καὶ παραγγέλματα, 1634 σ. 4.*
σίγα· κάθες τὰ δόρατα· τήρει τὰ διαστήματα.	σταθῆτε· στήσετε ταῖς πίκαις εἰς τὴν γῆν· πιάσετε ταῖς ἀναμεσάδαις σας· σιωπήσετε.

Καὶ ἐπὶ τῶν ἁρματωλικῶν δὲ χρόνων τὰ διασωθέντα προστάγματα ἀπαγγέλλονται ἐν καθαρᾷ ἑλληνικῇ γλώσσῃ, πλὴν τοῦ τουρκικῶς λεγομένου *γιουροῦσι*, ἀλλὰ καὶ ἡ λέξις αὕτη ἀπαντᾷ οὐχὶ ὡς πρόσταγμα, ἀλλ' ὡς ἁπλῆ δήλωσις τῆς ἐφόδου, λεγομένης ἐν προστάγματι «ἀπάνω τους! πάρτε τους!»

Ἀλλ' ἂν ἡ πολεμικὴ τέχνη τῶν Στρατιωτῶν οὐδεμίαν ἔχῃ σχέσιν πρὸς τὰς αὐτοκρατορικὰς τακτικάς, σχετίζεται ὅμως στενώτατα πρὸς μίαν τούτων, προελθοῦσαν ἐκ τοῦ αὐτοῦ κέντρου πρὸς ὃ συνδέονται οὐ μόνον οἱ παλαιοὶ καὶ νεώτεροι Στρατιῶται, ἀλλὰ καὶ οἱ καθ' ἡμᾶς ἁρματωλοὶ καὶ τὰ δημοτικὰ ἄσματα, πρὸς τοὺς λεγομένους Ἀκρίτας.

Πᾶσαι σχεδὸν αἱ ἐπίσημοι τῶν Βυζαντινῶν τακτικαί, τὰς ὁποίας ὠνόμασα αὐτοκρατορικάς, ὡς συντεταγμένας ὑπ' αὐτῶν τῶν αὐτοκρατόρων, δὲν διετηρήθησαν ἐν τῷ στρατῷ ἀπὸ τῶν ῥωμαϊκῶν χρόνων κατ' ἀδιάκοπον παράδοσιν, ἀλλὰ κατὰ διαφόρους ἐποχάς· ἐκταφεῖσαι οὕτως εἰπεῖν ἐκ τῶν βιβλιοθηκῶν ἐφηρμόσθησαν ἐν τοῖς στρατιωτικοῖς γυμνασίοις. Ἡ μεγάλη τῶν Γότθων εἰσβολὴ παρέλυσεν ἐντελῶς καὶ ἀπηρχαιω-

[1]) Παρὰ τοῖς Ἰταλοῖς φέρει τὰ πρωτεῖα ἐν τῇ νεωτέρᾳ ἱστοριογραφίᾳ ὁ Guicciardini· ἀλλ' οὗτος ἔγραψεν εἰδικὴν ἱστορίαν τῆς Ἰταλίας, ὁ δὲ Ἰόβιος καθολικήν, καὶ νῦν ἔτι θεωρουμένην ὡς τὴν μόνην σπουδαίαν πηγὴν τῶν ἐν Εὐρώπῃ καὶ Ἀνατολῇ τότε συμβάντων.

[1]) «Τὰ δὲ προστάγματα ἄγε τὰ ὅπλα, σίγα καὶ πρόσεχε τῷ παραγγελλομένῳ, ἄνω τὰ δόρατα, κάθες τὰ δόρατα, τήρει τὰ διαστήματα, ... ἀλλὰ ταῦτα διά τε τὸ ἀσαφὲς καὶ τὴν ἀχρηστείαν τέως παρείδομεν.» Λέοντος Τακτικά, VII, 88.

σε τὴν τέως ἐπικρατοῦσαν στρατιωτικὴν ἐπιστήμην τῶν Ρωμαίων, νέα δὲ πολεμικὰ ἤθη ἐπεκράτησαν μέχρι τοῦ αὐτοκράτορος Ἀναστασίου τοῦ Α', ὅστις πρῶτος ἐπανήγαγε τὸν βυζαντινὸν στρατὸν ἐν τῇ παλαιᾷ τάξει, δημιουργήσας ἐκ τοῦ βαρβαρικοῦ χάους τὰς περιλαλήτους ἐκείνας στρατιάς, δι' ὧν ἐθριάμβευσεν ὕστερον ὁ Ἰουστινιανὸς ἐν Ἀσίᾳ, Εὐρώπῃ καὶ Ἀφρικῇ. Τότε ἀνενεώθη καὶ ἡ παλαιὰ τακτική, ἥτις περιελθοῦσα ἡμῖν ἐπ' ὀνόματι τοῦ ὑπάτου Οὐρβικίου, φημίζεται ὡς αὐτὴ ἡ ἄλλοτε δοξάσασα τὰ ῥωμαϊκὰ ὅπλα ἐπὶ Ἀδριανοῦ, καθὰ λέγει τὸ εἰς αὐτὴν ἐπίγραμμα:

Ἦν πάρος Ἀδριανὸς μὲν ἄνακ ἔχεν ἐν πολέμοισι,
κρύψε δ' ἀεργίη χρόνον ἄσπετον ἔγγυθι λήθης,
ἀλλ' ὑπὸ καρτερόχειρος Ἀναστασίου βασιλῆος
ἤλυθαν ἐς φάος αὖθις, ἵνα στρατιῇσιν ἀρήξω.

Ἔκτοτε μέχρις Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ ἡ αὐτὴ τακτικὴ τέχνη διαφοροτρόπως ἀλλοιουμένη, μένει ὡς ὁ ἐπίσημος κῶδιξ τῆς στρατιωτικῆς ἐκπαιδεύσεως.

Παρὰ τὰς αὐτοκρατορικὰς ὅμως τακτικάς, τὰς ὁπωσδήποτε διασωζούσας τὸν παλαιὸν ῥωμαϊκὸν τύπον, ἀπὸ τῆς Γ' ἑκατονταετηρίδος, παρουσιάζεται καὶ ἑτέρα, ἡ ἐπ' ὀνόματι Νικηφόρου τοῦ Φωκᾶ [1]), ἥτις οὐδεμίαν σχέσιν ἔχουσα πρὸς ἐκείνας εἶνε τὸ μόνον πρωτότυπον σύγγραμμα τῆς βυζαντινῆς στρατηγικῆς. Ἡ τακτικὴ αὕτη ἐφαρμοζομένη ἰδίᾳ εἰς τοὺς κατὰ τῶν Ἀράβων πολέμους ἐν ταῖς κλεισούραις τοῦ Ταύρου φέρει τὸν τίτλον «περὶ παραδρομῆς πολέμου», ὅστις ἀκριβῶς ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸν ἡμέτερον κλεφτοπόλεμον, διότι παραδρομὴ ἐλέγετο τότε ἡ ἐνέδρα, ἤτοι ἡ ἐκφραστικώτερον ὑπὸ τῶν ἡμετέρων ἁρματωλῶν λεγομένη *χωσιά*, ἢ *καρτέρι*.

Αἱ δύο αὗται λέξεις μὲ σύρουσιν εἰς μικρὰν γλωσσολογικὴν παρέκβασιν, ἥτις ὅμως δὲν εἶνε ἄσχετος πρὸς τὸ θέμα, ἀφοῦ πρόκειται περὶ τοῦ ἐτύμου τῶν κυριωτέρων ὅρων τῆς Στρατιωτικῆς τακτικῆς.

Ἀγνοῶ ποῦ στηριζόμενοι γλωσσολόγοι τινὲς διεκδικοῦσι τὴν μὲν *χωσιὰν* ὡς σλαβικὴν λέξιν, τὸ δὲ *καρτέρι* ὡς βάρβαρον· ἀμφότεραι αἱ λέξεις εἶνε ἑλληνικώταται· ἡ χωσιὰ παράγεται ἐκ τοῦ ἀρχαίου ῥήματος χώννυμι, χωννύω, τοῦ χώνω τοῦ ἡμετέρου λαοῦ, σημαίνοντος κρύπτω, καλύπτω, σκεπάζω· τὸ ἐπίρρημα κρύβδην καλεῖ ὁ λαὸς χωστά, καὶ σκεπά, καὶ γενικώτερον κρυφτὰ καὶ σκεπαστά· ἡ ἁρματωλικὴ *χωσιὰ* σημαίνει τὴν ἐνέδραν, λεγομένην καὶ ἔγκρυμμα ὑπὸ τῶν ἀρχαίων καὶ νεωτέρων Ἑλλήνων. Ἐκ τῆς χωσιᾶς ταύτης ἐμορφώθη ὁ ἐν ταῖς βυζαντιναῖς τακτικαῖς λεγόμενος χωσιάρεος στρατιώτης, δηλ. ὁ ἐνέδρος. Ἐν τῇ περὶ ἧς ὁ λόγος τακτικῇ ἡ ὑπὸ τοῦ ἐλαφροῦ ἱππικοῦ ἐκτελουμένη ἐνέδρα ὀνομάζεται *σάκα*, ἡ τσάκα τοῦ ἡμετέρου λαοῦ = παγίς, (ἀρχ. σάγη)· ἐκ τῆς λέξεως ταύτης παράγονται οἱ Τσάκονες, οὐδὲν ἄλλο ὄντες ἢ χωσιάρεοι = παγιδευταί, ἐνεδροι· περὶ τούτων πολλὰ εἶπον ἐν προλεγομένοις τοῦ Δ' τόμου τῶν Μνημείων. Εἶνε γνωστὸν ὅτι παρὰ τοῖς εὐρωπαϊκοῖς στρατοῖς διατηρεῖται ἔτι ὁ Χουσάρος, Hussard. Ἐπειδὴ τοιούτους ἐλαφροὺς ἱππεῖς ἀνέδειξεν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἡ Οὐγγαρία, οἱ πατριῶται μαγυάροι ἔπλασαν τὸν ἀστεῖον μῦθον, ὅτι ἡ λέξις χουσάρος εἶνε οὐγγρική, παραγομένη ἐκ τῆς λέξεως hùsz = εἴκοσι, διότι δῆθεν ὁ βασιλεὺς Ματθαῖος Κορβῖνος (1458) πρῶτος ἐστρατολόγησε τοιούτους ἱππεῖς, λαβὼν ἐκ τῶν χωρικῶν τὸν εἰκοστὸν ἀριθμόν, husz-àr. Πολλὰς ὅμως ἑκατονταετηρίδας πρὸ τοῦ Κορβίνου αἱ βυζαντιναὶ τακτικαὶ ὀνομάζουσι τοὺς χωσαρίους, ὁρίζουσαι οὕτω τὴν ἀποστολήν των· «ἔστωσαν δὲ καὶ χωσάριοι πλεῖστοι καὶ ἐπιτήδειοι... καὶ συνεχῶς ἄλλοι ἀλλαχόθι τῆς χώρας εἰσίτωσαν πρὸς τὸ αἰχμαλωτίζειν ἀνθρώπους, ἵνα δι' αὐτῶν ἀκριβῶς αἱ τῶν πολεμίων ἀναδιδάσκωνται βουλαί [1])». Ὁ Graux καλῶς μεταφράζων τοὺς χωσαρίους τούτους, eclaireurs, ἠμαρτημένως θεωρεῖ τὴν λέξιν παρεφθαρμένην ἐκ τοῦ *κουρσάρος*· ὅτι ὁ χωσάριος εἶνε λέξις καθαρὰ ἑλληνικὴ ῥητῶς τὸ λέγουσιν αἱ προειρημέναι τακτικαί, σημειοῦσαι ὅτι τοὺς ὑπὸ τῶν Δυτικῶν (κατοίκων τῆς Ἑλλάδος) οὕτω λεγομένους χωσαρίους, οἱ Ἀνατολικοὶ (κάτοικοι Ἀσίας) ἀποκαλοῦσι τραπεζίτας, τασιναρίους ἢ τασινάκια. Ἡ τελευταία λέξις ἠμαρτημένως σημειουμένη ὡς Ἀρμενική, φαίνεται μᾶλλον παλαιὰ τουρκική, διότι καὶ νῦν ἔτι οἱ Τοῦρκοι λέγουσι τὸν κατάσκοπον, τσασούς, τασσούδ, τσασίτ. Πρὸς τὰ τασινάκια τῶν Βυζαντινῶν ἀντιστοιχεῖ ὁ ἔτι καὶ νῦν ὑπὸ τοῦ λαοῦ λεγόμενος τσασίτης = κατάσκοπος. Ἐπειδὴ δὲ περὶ χουσάρων ὁ λόγος, σημειοῦμεν ὅτι καὶ ἑτέρας λέξεως τοῦ στρατιωτικοῦ λεξικοῦ δύναται ν' ἀναζητηθῇ ἡ ἀμφισβητουμένη ἐτυμολογία, τοῦ Δραγόνου, dragon, εἰς τὰς στρατιωτικὰς παραδόσεις τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Ἀγνοῶ πῶς ὁ λόγιος ἱστορικὸς τοῦ γαλλικοῦ ἱππικοῦ, στρατηγὸς Susane, δέχεται τὴν ἐκ τοῦ γερμανικοῦ tragen ἐτυμολογίαν τοῦ δραγόνου, ἐνῷ ἄλλοι λογιώτεροι τούτου, ὡς ὁ Rich καὶ ὁ Littré προτείνουσιν ὡς πιθανωτέραν τὴν ἐκ τοῦ λατινικοῦ draco, draconarius, παραγωγήν, καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Susane προηγουμένως ἐδέχθη τὴν τοιαύτην ἐτυμολογίαν [1]). Τὴν ἐκ τοῦ δράκοντος παραγωγὴν τοῦ δραγόνου ἐνισχύουσι καὶ τὰ δημοτικὰ ἡμῶν ᾄσματα, μνημονεύοντα εἶδος Στρατιωτῶν οὕτω καλουμένων, ὡς δηλοῦται ἐκ τοῦ ἑξῆς ἀρχαίου ᾄσματος τῶν ἐν Πόντῳ Ἑλλήνων:

Ἀπ' τὸν βασιλειὰν χαρτὶν ἔρθεν—Δράκοι, δρακοντοποῦλα,
Δράκοι καὶ δρακοντόπουλα, Ῥωμαίικα παλληκάρια,
ζωστῆτε τὰ λωρίτσια σας, κρεμᾶστε τὰ σπαθία,
δράκοι καὶ παλληκάριά μου καὶ πάρτε τὰ ραχία.
δράκοι μ' ν' ἀκούγω μιὰν λαλιάν, Ἑλλενικὴν λαλίαν [2])

Ἀλλ' ἡ περὶ χουσάρων καὶ δραγόνων παρέκβασις μᾶς ἀπεμάκρυνεν ἀπὸ τὸ καρτέρι ὥστε πρέπει νὰ ἐκπληρώσωμεν καὶ τὴν περὶ τοῦ ἐτύμου τῆς λέξεως ταύτης ὑπόσχεσιν.

Ὁ Ἀρνόλδος Πάσσωβ ἐπιτυχῶς ἐτυμολογήσας τὸ καρτέρι ἐκ τοῦ ῥήματος καρτερῶ, ἀπέτυχεν ἐν τῇ λατινικῇ μεταφράσει τῆς λέξεως, defensio = ὑπεράσπισις. Τὸ σημερινὸν ῥῆμα καρτερῶ, ἀποβαλὸν τὴν παλαιὰν σημασίαν, σημαίνει περιμένω, τὸ δὲ περιμένω καὶ παραμένω ἐσήμαινον παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς τὸ ἐνεδρεύω, καὶ ἡ παραμονὴ τὴν ἐνέδραν καὶ τὸν ἔνεδρον στρατιώτην. Ὁ λαὸς λέγει ἔτι παραμονεύω καὶ καραμονεύω ἐν τῇ καθαρᾷ σημασίᾳ τοῦ ἐνεδρεύω. Κατὰ τὴν ἡμετέραν τακτικὴν οἱ ἐν τῇ ἐνέδρᾳ τασσόμενοι στρατιῶται ὤφειλον νὰ παραμείνωσιν ἢ καρτερήσωσιν ἐπὶ δέκα καὶ πέντε ἡμέρας, μεθ' ἃς ἀντικαθίσταντο ὑπ' ἄλλων: «καρτερεῖν δὲ αὐτοὺς ἡμέρας πεντεκαίδεκα ἐν τῇ τῶν ὁδῶν φυλακῇ, ἐπιφερομένους καὶ τὴν διαρκοῦσαν αὐτοῖς τροφὴν τῶν αὐτῶν ἡμερῶν.» Ἀκίνητοι, οὐδὲ πρὸς ὕδρευσιν δυνάμενοι νὰ μετακινηθῶσιν, ἀνέμενον ἐν τῇ χωσιᾷ τὸν ἐχθρὸν ὡς ἀετοί, ἵνα τῷ ἐπιτεθῶσιν ἐξ ἀπροόπτου. Ἐντεῦθεν ἐννοεῖται ὅτι ἡ ἐνέδρα δὲν ἦτο εὔκολον πρᾶγμα, καὶ μόνοι οἱ καρτερικοὶ ἄνδρες ἠδύναντο νὰ ἐγκαρτερήσωσιν ἐν τοιαύτῃ πολυημέρῳ ἀκινησίᾳ. Τὸ εἶδος τοῦτο τῆς ἐνέδρας ἐπικρατεῖ καὶ παρὰ τοῖς ἀπελάταις ἢ κλέφταις τῆς Γ' ἑκατονταετηρίδας, τὸ δὲ καρτέρι ἦτο ἡ πρώτη σπουδαία δοκιμασία παντὸς μαθητευομένου ἀπελάτου. Ὅταν ὁ Βασίλειος Διγενὴς προσῆλθεν εἰς τὸν Φιλόπππον ζητῶν ἵνα καταταχθῇ ἐν τῇ συμμορίᾳ του, ὁ γέρων λῃσταρχος τῷ λέγει:

Ἂν καυχηθῇς, νεώτερε, νὰ γίνῃς ἀπελάτης,
τὴν ῥάβδον ταύτην ἔπαρε καὶ κάτελθε εἰς βίγλαν,
καὶ ἂν νηστεῦσαι δύνασαι ἡμέρας δεκαπέντε,
μηδ' ὕπνον εἰς τὰ βλέφαρα λάβῃς τῶν ὀφθαλμῶν σου,
καὶ μετὰ ταῦτα ἀπελθὼν λέοντας νὰ σκοτώσῃς,
κ' ἐκείνων τὰ δερμάτια ἂν φέρῃς ἐδῶ πάντα,
[καὶ] ὅταν περνοῦν οἱ ἄρχοντες μετὰ πολλοῦ τοῦ πλήθους,
ἔχοντες νύμφην καὶ γαμβρόν, νὰ ἔμβῃς εἰς τὴν μέσην,
νὰ πάρῃς νύμφην καὶ γαμβρὸν ἐνθάδε νὰ ἔλθητε,
τότε πληροφορήθητι νὰ γίνῃς ἀπελάτης.

Εἰς ὁμοίας σκληραγωγίας ἐξετίθεντο καὶ οἱ δόκιμοι τῶν ἁρματωλικῶν χρόνων, καὶ ἂν δὲν ἐπαρουσίαζον δορὰς λεόντων εἰς ἀρχηγόν, οὐδὲν ἧττον ὤφειλον νὰ ὑποστῶσιν ἀγογγύστως καὶ πεῖναν καὶ δίψαν καὶ ψῦχος καὶ καύσωνα, καρτεροῦντες ἐν τῇ τεταγμένῃ θέσει. Τὸ ἐν Στερεᾷ Ἑλλάδι συχνάκις ἀκουόμενον ῥητὸν «τὸ καλὸ τὸ παλληκάρι 'ς τὸ καρτέρι φαίνεται» ἐκφραστικώτατα χαρακτηρίζει τὴν ἐνέδραν, ἢ καρτέρι, ὡς ἔργον ἐξαιρετικῆς καρτερίας.

Ἐπανερχόμεθα εἰς τὴν ἐπ' ὀνόματι τοῦ αὐτοκράτορος Νικηφόρου Φωκᾶ τακτικήν. Ἐκ τοῦ προοιμίου δηλοῦται ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ δὲν συνέταξεν, ἀλλ' ἐσχεδίασε τὸ σύγγραμμα, τὸ ὁποῖον ἀληθῶς συνετάχθη ὑπὸ λογίου στρατιωτικοῦ, εἰς ὃν ὁ Φωκᾶς παρέδωκε τὸ σχεδίασμά του μὲ τὴν ἐντολὴν ἀκαθ' ὅσον οἷόν τε ἀκριβῶς περὶ αὐτῆς συγγράψαι καὶ παραδοῦναι τοῖς μεθεξῆς.» Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει δυνάμεθα νὰ ὑποπτευθῶμεν μήπως τὸ πρωτότυπον γραφὲν ὑπὸ τοῦ Φωκᾶ ἐν τῇ καθομιλουμένῃ στρατιωτικῇ γλώσσῃ, μετεφράσθη ἐν τῇ λεγομένῃ λογίᾳ, ἤτοι νεκρᾷ, ὡς τοῦτο δυστυχῶς συνέβη καὶ ἐπὶ πολλῶν ἄλλων βυζαντινῶν συγγραμμάτων [1]). Θεωρῶ μάλιστα ζήτημα ἂν καὶ αὐτὸς ὁ αὐτοκράτωρ συνέταξε τὸ πρωτότυπον, ἀφοῦ ὁ συγγραφεὺς ὁμολογεῖ ὅτι ἡ ἐν λόγῳ τακτική, κατὰ καιροὺς *ἀφαρισθεῖσα*, ἀνενεώθη ὑπὸ διαφόρων στρατηγῶν, παλαιῶν καὶ νεωτέρων, ἐπὶ τέλους δὲ ὑπὸ Βάρδα καὶ Λέοντος Φωκᾶ, πατρὸς καὶ ἀδελφοῦ τοῦ αὐτοκράτορος Νικηφόρου. Ἀλλὰ πῶς ἠδύνατο νὰ γίνῃ τοιαύτη ἀνανέωσις τέχνης ἠφανισμένης, ἄνευ γραπτοῦ μνημείου; κατωτέρω θ' ἀναφέρωμεν παλαιὰς τακτικὰς σχετιζομένας πρὸς τὴν «παραδρομήν».

Ἂν τὸ βιβλίον εἶχεν ἁπλῆν φιλολογικὴν ἀξίαν, δικαίως οἱ ἀναγνῶσται τῆς «Ἑστίας» θὰ κατεδίκαζον ὡς μακρολογίαν πᾶσαν περὶ αὐτοῦ λεπτολογίαν· ἀλλὰ τοῦτο τὰ μέγιστα ἐνδιαφέρει τὴν ἑλληνικὴν ἱστορίαν, διότι εἶνε ἴσα ἴσα αὐτὴ ἡ μέχρι τῆς ἐπαναστάσεως ὑπὸ τῶν ἁρματωλῶν καὶ τῶν κλεφτῶν κατὰ παράδοσιν διασωθεῖσα τακτικὴ τέχνη· ἄνευ δὲ τῆς γνώσεως ταύτης ἀδύνατον νὰ νοήσωμεν τὸν βίον καὶ τοὺς κατὰ τῶν Τούρκων ἐπιτυχεῖς ἀγῶνας τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς. Ἐν τοιαύτῃ δὲ περιπτώσει τὸ ἐθνικὸν διαφέρον καθιστᾷ ἀνεκτὴν καὶ τὴν πλέον μακρὰν λεπτολογίαν.

Τὸ βιβλίον, καὶ τοι ἐπιγραφόμενον «περὶ παραδρομῆς πολέμου», ἠδύνατο νὰ ὀνομασθῇ καταλληλότερον «Ἀκριτικὴ τακτική», διότι χάριν τῶν λεγομένων ἀκριτικῶν θεμάτων συνε-

[1]) Τῆς τακτικῆς ταύτης ἐδημοσιεύθησαν ὑπὸ Χάζε 25 κεφάλαια ἐν τέλει Λέοντος Διακόνου, ἕτερα δὲ ἀποσπάσματα ὑπὸ Graux ἐν τῷ Annuaire des Etudes Grecques (τόμ. Θ'), μένουσι δ' ἔτι καὶ ἄλλα κεφάλαια ἀνέκδοτα.

[1]) Τὸ αὐτὸ ἔργον ἐξετέλουν καὶ οἱ ἡμέτεροι Στρατιῶται «De cavali leggeri (Στρατιωτῶν) erano molte squadre, le quali scorrendo or quà or là, riportavano al capitani ciò che si faceva nel paese d' intorno», γράφει τῇ 18 Μαΐου 1509 ὁ Luigi da Porto (Lettere).

[1]) Histoire de la cavalerie Française par le général Susane. Paris 1874, τόμ. β' σελ. 272—3. Παράθ. καὶ τόμ. Α', σελ. 74.

[2]) Σάθ. Ἰωαννίδου, Ἱστορία Τραπεζοῦντος, σελ. 286. «Δράκοι ἐν τοῖς ᾄσμασιν εἶνε οἱ Ἕλληνες πολεμισταί.»

[1]) Περὶ τούτων βλέπε προλεγόμενα ἕκτου τόμου Μεσαιωνικῆς Βιβλιοθήκης.

τάχθη, ὡς δηλοῦται ἐκ τοῦ προοιμίου τοῦ δευτέρου κεφαλαίου: «τοὺς τῶν μεγάλων καὶ ἀκριτικῶν θεμάτων τὴν πρόνοιαν ἀναδεχομένους, καὶ ὑπὸ τὴν αὐτῶν ἐπικράτειαν τὰς κλεισούρας ἔχοντας, πάσῃ μηχανῇ καὶ προθέσει καὶ ἀγρύπνῳ ἐπιμελείᾳ προσήκει σπουδάζειν καὶ ἀγωνίζεσθαι τὰς τῶν Ῥωμαίων χώρας διαφυλάττειν τῆς τῶν πολεμίων ἐπιδρομῆς ἀσινεῖς καὶ ἀνεπηρεάστους, βιγλάτορας ἐφιστῶντας ῥωμαλέους καὶ ἐπιτηδείους, καὶ τὰς ὁδοὺς εἰς ἄκρον ἐπισταμένους.» Παρέθηκα ἐπίτηδες ὅλην ταύτην τὴν παράγραφον, διότι ἐν τῷ ὁρισμῷ τῆς δικαιοδοσίας καὶ τῶν πρὸς τὸ κράτος ὑποχρεώσεων τῶν ἀκριτῶν, οἱ ἐνθυμούμενοι ἔτι τοὺς ἡμετέρους ἁρματωλοὺς εὐκόλως ἀνευρίσκουσι τούτους. Τίνες ἦσαν οἱ ἀκρῖται οὗτοι, οἱ ὡς ἀνεξάρτητοι ἡγεμονίσκοι ἀναγνωριζόμενοι, ἐπὶ τῇ ὑποχρεώσει νὰ προασπίζωσι τὰς βασιλικὰς χώρας, θέλομεν εἰπεῖ τινα προσεχῶς· ὅσοι γνωρίζουσι τὴν ἐποποιΐαν τοῦ Διγενῆ Ἀκρίτα ἠξεύρουσιν ὅτι ὁ ἀπελάτης ἔχει πρὸς τὸν ἀκρίταν τὴν αὐτὴν σχέσιν, οἵαν καὶ ὁ κλέφτης πρὸς τὸν ἁρματωλόν. Εἰς τὰ ἀνωτέρω περὶ καρτερίου σημειωθέντα παρετέθησαν στίχοι τινες ἐκ τοῦ ποιήματος τούτου, ἐν οἷς εἴδομεν ὅτι καὶ παρὰ τοῖς ἀπελάταις ἐπεκράτει ἡ αὐτὴ περὶ ἐνέδρας τάξις, μέχρι καὶ αὐτοῦ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν δεκαπέντε ἡμερῶν. Ἕτερα προφανῆ ἴχνη ἀκριτικῆς ἐπιρροῆς ἐπὶ τῆς ἐν λόγῳ τακτικῆς εἶνε αἱ λέξεις *πρόνοια* καὶ *προνοοῦμαι*, αἵτινες ἔχουσι καθαρὰν τιμαριωτικὴν σημασίαν, ὡς θὰ εἴπωμεν κατωτέρω, καὶ ἕτεραι, ἑλληνικαὶ μέν, πλὴν παρὰ μόνοις τοῖς τότε ἀκρίταις διασωζόμεναι, ὡς ἡ *ἀτραπός* «εἰ δὲ καὶ ἑτέρας ὁδοὺς λέγεται εἶνε..., ἃς οἱ ἀκρῖται ἀτραποὺς καλοῦσι.»

Πρὸ μικροῦ ἐξεφράσαμεν τὴν ὑπόνοιαν, ὅτι ἡ ἀκριτικὴ αὕτη τακτικὴ εἶνε πολὺ παλαιοτέρα τῶν Φωκάδων, ἀφοῦ βλέπομεν τοὺς περὶ τὸν Βελισάριον Στρατιώτας διὰ τῆς τακτικῆς ταύτης καταστρέφοντας τοὺς δηοῦντας τὴν Θράκην Οὔνους (559) [1]), καὶ τὸν αὐτοκράτορα Μαυρίκιον συνιστῶντα τὴν ἐνέδραν ἐν τοῖς κατὰ τῶν Ἀβάρων πολέμοις. Ἀλλὰ καὶ εἰς παλαιότερον σύγγραμμα, τοὺς λεγομένους Κεστοὺς τοῦ Ἰουλίου Ἀφρικανοῦ ἀπαντῶσι πολλὰ κεφάλαια στενῶς σχετιζόμενα πρὸς τὴν «Παραδρομήν». Περὶ τῶν Κεστῶν θὰ λαλήσωμεν παρακατιόντες.

Εἶνε ἀληθὲς ὅτι ἐν ἔτει 950 ὁ Βάρδας Φωκᾶς ἐπιτυχῶς ἐφήρμοσε τὴν παραδρομὴν κατὰ τῶν ἐν Κιλικίᾳ Ἀράβων· ἐπίσης ὅμως ἀληθεύει ὅτι καὶ οἱ ἀπελάται αὐτὴν καὶ μόνην ἐπετηδεύοντο πρὶν καταπονηθῶσι καὶ ὑποταχθῶσιν εἰς τὸν ἔτι ὑπὸ τοῦ λαοῦ ᾀδόμενον Διγενῆν Ἀκρίταν. Εἶνε λοιπὸν πολὺ πιθανόν, ἢ μᾶλλον βέβαιον, ὅτι ἀπὸ τὸν Διγενῆν τοῦτον ἐδιδάχθη ταύτην ὁ Βάρδας. Ὅστις ἀνέγνω τὴν εἰσαγωγὴν εἰς τὴν Ἀκριτικὴν ἐποποιΐαν δὲν ἐλησμόνησεν ὅτι ὁ Διγενὴς οὗτος διωρίσθη ὑπὸ Ῥωμανοῦ τοῦ Λακαπηνοῦ στρατάρχης (δομέστικος) τῆς Ἀνατολῆς, καὶ ὅτι ὑπὸ τοῦτον ὑπηρέτησε καὶ ὁ Βάρδας Φωκᾶς, ὁ ἐν ἔτει 942 διαδεχθεὶς ἐκεῖνον ἐν τῇ στρατηγίᾳ. Ἀκόμη ὁ λαὸς ψάλλει τὰς μεταξὺ τῶν Φωκάδων διενέξεις τοῦ Διγενῆ, ὅστις ὠχυρωμένος ἐν τῇ ἄκρᾳ του περιφρονεῖ καὶ Φωκάδες καὶ αὐτὸν τὸν εὐνοοῦντα τούτους Κωνσταντῖνον τὸν Πορφυρογέννητον.

Ἔβγῆκε, διαλαλήθηκε, κανέναν δὲν φοβᾶται,
οὔτε τὸν Βάρδα τὸν Φωκᾶ, οὔτε τὸν Νικηφόρο,
κι' ἂν εἶν' καὶ δίκιος πόλεμος οὔτε τὸν Κωνσταντῖνο.

Ἐνῷ ὁ ἀνώνυμος συντάκτης τῆς Παραδρομῆς ἐπιδαψιλεύει σωρὸν ἐπαίνων εἰς τὸν Βάρδαν, ὁ Κεδρηνός, ἢ μᾶλλον ὁ ὑπ' αὐτοῦ ἀντιγραφόμενος Σκυλίτσης, γράφει ὅτι ὁ νέος δομέστικος τῆς Ἀνατολῆς «οὐδὲν ὅ,τι καὶ λόγου ἄξιον ἀπειργάσατο.» Περὶ τῆς ὑπὸ τοῦ υἱοῦ τοῦ Βάρδα, Λέοντος τοῦ Φωκᾶ, ἐφαρμογῆς τῆς αὐτῆς τακτικῆς ἐν Κιλικίᾳ ἀξιολόγους εἰδήσεις μεταδίδει ἡμῖν Λέων ὁ Διάκονος, διασώσας καὶ τὴν περίεργον τούτου δημηγορίαν πρὸς τὸν στρατόν, ἐν ᾗ ὁ στρατηγὸς δικαιολογῶν τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ κλεφτοπολέμου μεταχειρίζεται τὰ αὐτὰ σχεδὸν ἐπιχειρήματα καὶ φράσεις, δι' ὧν συνιστᾷ τὴν πραγματείαν ὁ ἀνώνυμος συντάκτης. Τὰς αὐτὰς περίπου φράσεις εὑρίσκομεν καὶ ἐν τῇ δημηγορίᾳ τοῦ Βελισαρίου κατὰ τὴν προμνημονευθεῖσαν ἐν Μελαντιάδι μάχην, καὶ ἐν τῷ Στρατηγικῷ τοῦ αὐτοκράτορος Μαυρικίου, πράγματα ἀποδεικνύοντα ὅτι καὶ παλαιὸν κείμενον ἐσώζετο, καὶ πρὸ πάντων ὅτι ἡ ἑλληνικὴ αὕτη τακτικὴ σπουδαίως προσέκρουε πρὸς τὰς λεγομένας ῥωμαϊκὰς τακτικάς, τὰς ὁποίας τοσάκις προσεπάθησαν οἱ Βυζαντινοὶ νὰ ἐπιβάλωσιν ἐν τῷ στρατῷ. Ἡ κατὰ τῆς τακτικῆς ταύτης καταφορὰ τῶν Ῥωμαϊζόντων καταφαίνεται ἐν τῇ διηγήσει τοῦ Ἀγαθίου· ὁ Ἀνατολίτης οὗτος ψευδο-Ῥωμηὸς ἔγραψε καὶ ἐπιγράμματα, ἐν οἷς ψάλλων τοὺς Τρῶας χαιρεκακεῖ ὅτι ἡ Ἑλλὰς δουλεύει ὑπὸ τοὺς ἐκδικητὰς τοῦ Αἰνείου, δηλαδὴ τοὺς Ῥωμηοὺς τοῦ Βυζαντίου! Διὰ μακρῶν περιγράφων τὴν ἐν Μελαντιάδι μάχην σκώπτει τοὺς μετὰ τοῦ Βελισαρίου πολεμήσαντας Στρατιώτας, ἐπὶ τῷ παραδόξῳ λόγῳ ὅτι ὀλιγάριθμοι ὄντες ἠφάνισαν δι' ἐνέδρας τὰ σμήνη τῶν Κουτριγούρων, καὶ διότι ὀλίγοι ὄντες εἶχον μεγάλην ἰδέαν περὶ τῆς ἀξίας των: «καὶ τοιούτῳ φρονήματι ἐνεπίμπλαντο, ὁποίῳ δὴ πάλαι φασὶ τοὺς ἀμφὶ Λεωνίδαν Λακεδαιμονίους ἐν Θερμοπύλαις... ἀλλ' ἐκεῖνοι μὲν παναλεθρίᾳ διεφθάρησαν... οἱ δὲ ἀμφὶ Βελισάριον Ῥωμαῖοι παρρησίᾳ μὲν ἐχρῶντο Λακωνικῇ, πάντας δὲ τοὺς πολεμίους ἐτρέψαντο ἀνὰ κράτος, καὶ πλείστους ὅσους διεχειρίσαντο, οὐδὲν αὐτοὶ ἄχαρι πρὸς αὐτῶν ὅ,τι καὶ λόγου ἄξιον πεπονθότες». Ὥστε κατὰ τὸν πρωτότυπον τοῦτον ἱστορικὸν οἱ νικηταὶ τῆς Μελαντιάδος καὶ ἐλευθεραὶ τῆς Θράκης, καὶ αὐτῆς τῆς ἀπειλουμένης Πόλεως ὤφειλον νὰ διαφθαρῶσι παναλεθρίᾳ, ἵνα ἀποδείξωσιν ὅτι ἦσαν ἀληθεῖς Λακεδαιμόνιοι!

Κατὰ τὴν ὁμολογίαν Λέοντος τοῦ Διακόνου καὶ τοῦ ἀνωνύμου συντάκτου τῆς παραδρομῆς, εἰς ταύτην ὀφείλονται αἱ ἐν Ἀσίᾳ καὶ Εὐρώπῃ περιφανεῖς νίκαι τοῦ στρατηγοῦ Λέοντος Φωκᾶ, υἱοῦ τοῦ Βάρδα καὶ ἀδελφοῦ τοῦ αὐτοκράτορος Νικηφόρου. Ἡ κατὰ τῶν Βουλγάρων νυκτερινὴ ἐπίθεσίς του ἀναπολεῖ τὸν πρὸς τοὺς Σκοδριάνους ἡρωϊκὸν νυκτοπόλεμον τοῦ Μάρκου Μπόταρη. Τὸ προτελευταῖον κεφάλαιον τῆς Παραδρομῆς ἀφιεροῦται ὁλόκληρον εἰς διδασκαλίαν τοῦ νυκτοπολέμου· ἀλλ' ὁ ἐν τῇ ἁρματωλικῇ γλώσσῃ διατηρήσας τὸ ὄνομά του, νυχτοπόλεμος, φαίνεται παλαιότατος, ἀφοῦ εἰς τοῦτον ὀφείλει ὁ Αἰτωλὸς Διομήδης τὴν ὑπὸ τοῦ Ὁμήρου ὑμνουμένην ἀριστείαν.

Βὰν ρ' ἴμεν ὥστε λέοντε δύω διὰ νύκτα μέλαιναν,
ἄμ φόνον, ἂν νέκυας, διὰ τ' ἔντεα καὶ μέλαν αἷμα.

Κατωτέρω θὰ ἴδωμεν ὅτι λεπτομερέστερον τῆς Παραδρομῆς περιγράφει τὸν νυκτοπόλεμον τακτική, συγγραφεῖσα ἑπτὰ ὅλας ἑκατονταετηρίδας πρὸ ταύτης.

Διὰ τῆς ἀκριτικῆς ἐνέδρας νικᾷ ὁ προρρηθεὶς Φωκᾶς τοὺς Ἄραβας ἐν τῇ κλεισούρᾳ τοῦ Κυλίνδρου, παραδόξως δὲ μετὰ ἓξ ὅλας ἑκατονταετηρίδας βλέπομεν ἐν τῇ πολιορκίᾳ τῆς Παδούης (1509) ἐφαρμοζόμενον ὑπὸ τοῦ Στρατιώτου Μεγαδούκα τὸ αὐτὸ στρατήγημα, δι' οὗ ὁ ἐμίρης τοῦ Χαλεπίου ἐσώθη ἐκ τῆς ἐνέδρας, τὴν ἀπασχόλησιν δηλονότι τῶν ἐνέδρων εἰς περισυναγωγὴν τοῦ διασπειρομένου χρυσοῦ.

Ἀλλ' ἂν διὰ τοῦ κλεφτοπολέμου ἀνεδείχθησαν οἱ Φωκάδες, μετὰ τὸν Νικηφόρον ἡ Παραδρομὴ μένει εἰς μόνα τὰ ἀκριτικὰ θέματα, οὔτε ἠδύνατο ν' ἀναγνωρισθῇ ὡς ἐπίσημος τακτικὴ κράτους, τὸ ὁποῖον μέχρι τῆς πτώσεώς του εἶχε τὴν ματαιότητα ν' ἀποκαλῇ προγόνους καὶ διδασκάλους τοὺς Ἀδριανοὺς καὶ τοὺς Τραϊανούς. Ἐν ἔτει 838 ὁ μέχρι κούρας ῥωμαϊζων αὐτοκράτωρ Θεόφιλος προτιμᾷ ν' ἀπολέσῃ τὴν ἐν Ἀνζῃ κρίσιμον πρὸς τοὺς Ἄραβας μάχην, ἢ νὰ ἐφαρμόσῃ τὸν ὑπὸ τοῦ στρατάρχου Μιχαὴλ καὶ τοῦ Θεοφόβου συνιστώμενον νυκτοπόλεμον. Οἱ Ῥωμηοὶ ἐπιγραμματοποιοὶ ἐκφαυλίζοντες τὴν ἑλληνικὴν τακτικὴν ὡς ἀπολέσασαν τὴν *μητέρα Τροίαν*, [1]) ἀποκαλοῦσιν αὐτὴν ἐνέδραν καὶ δόλον!

ἦν δόλος Ἀτρείδαις ἐσθλότερος πολέμου.

Ἐν τούτοις ὁ Ἡράκλειος δὲν ἐδίστασε νὰ ἐφαρμόσῃ κατὰ τῶν πολυαρίθμων Περσῶν τὴν ἐνέδραν τῶν κλεισουρῶν, καὶ τὸν νυκτοπόλεμον. Εἶνε ἀληθὲς ὅτι ὁ μοναχὸς Θεοφάνης ἀποκαλεῖ τὴν τακτικὴν ταύτην «ἐν νυκτὶ κλέψαι τὸν πόλεμον», διὰ τοῦ κλεφτοπολέμου ὅμως τούτου ὁ μέγας στρατηγὸς καὶ χριστιανὸς ἔσωσε τὸ ὑπὸ τῶν Ἀβάρων καὶ Περσῶν ἀπειλούμενον χριστιανικὸν κράτος.

Δημηγορῶν ὁ Φωκᾶς ἐν ταῖς κλεισούραις τοῦ Ἀμανοῦ προσπαθεῖ νὰ πείσῃ τοὺς στρατιώτας περὶ τοῦ ὠφελίμου τῆς παραδρομῆς, καὶ αὐτὸς δὲ ὁ ἀνώνυμος συντάκτης μετὰ πολλῆς συστολῆς τολμᾷ νὰ συστήσῃ τὴν ἐφαρμογὴν τῆς τακτικῆς ταύτης, οὐχὶ ὡς ὑπερτέρας τῶν ῥωμαϊκῶν, ἀλλ' ἁπλῶς ὡς λυσιτελοῦς «οὐδ' ὅτι ταύτην ἐξαίρομεν τῶν λοιπῶν στρατηγημάτων, καὶ ἐπιτηδευμάτων τῆς τακτικῆς».

Ἡ πρὸς τὰς ἑλληνικὰς τακτικὰς ἀπέχθεια τῶν Βυζαντινῶν εἶνε τοσοῦτον παράδοξος, ὅσον αὐτοὶ οἱ ἀληθεῖς Ῥωμαῖοι ὁμολογοῦσιν ὅτι πᾶσαν τὴν τακτικὴν ἐπιστήμην ἀπὸ τῶν Ἑλλήνων παρέλαβον. Πλὴν τοῦ Φροντίνου καὶ ἄλλων παλαιῶν τακτικῶν, αὐτὸς ὁ Βεγέτιος μετ' ἐνθουσιασμοῦ λαλεῖ περὶ τῆς στρατηγικῆς τέχνης τῶν Ἑλλήνων, δι' ἧς κατώρθωσαν οἱ ὀλίγοι νὰ νικήσωσι τοὺς πολλούς, μηδ' αὐτῶν τῶν Ῥωμαίων ἐξαιρουμένων, «non virtute sed arte». Ἡ τοιαύτη παράλογος τακτικὴ τῶν Βυζαντινῶν ὁμολογεῖται ὡς μία τῶν κυριωτέρων ἀφορμῶν τῆς ἐπικρατήσεως τῶν βαρβάρων καὶ τῆς διαλύσεως τῆς μεγάλης αὐτοκρατορίας. Ὁ διάσημος ὑπασπιστὴς Φριδερίκου τοῦ Μεγάλου, γάλλος Guischard, ὁ δίτομον συγγράψας πραγματείαν περὶ τῶν στρατηγικῶν τῶν Ἑλλήνων καὶ Ῥωμαίων, μετὰ πολλῆς περιφρονήσεως λαλεῖ περὶ αὐτῆς τῆς μνημονευθείσης τακτικῆς τοῦ Οὐρβικίου, δι' ἣν οἱ ἐπιγραμματοποιοὶ ἀνακηρύττουσι τὸν Ἀναστάσιον ὑπέρτερον τοῦ Τραϊανοῦ. Ἐνῷ τὸ ἀπειράριθμον τῶν βαρβάρων ἱππικὸν προήλαυνεν ἀκράτητον, οἱ πεζοὶ τοῦ Βυζαντίου φορτωμένοι μὲ καταπέλτας καὶ ἑλεπόλεις καὶ ἄλλα ἄχρηστα

[1]) Ἀγαθίας, σελ. 372—382, Ἔκδ. Λειψίας. Τούτους ἀποκαλῶν σχολαρίους ὁ ἱστορικός, θεωρεῖ ἐπεισάκτους ἐν ταῖς σχολαῖς, ἤτοι τοῖς στρατιωτικοῖς καταλόγοις· οἱ φουσανελλάδες (φαιδροείμονες) οὗτοι σχολάριοι εἶνε οἱ ὕστερον λεγόμενοι Παραμοναί, ἔργον ἔχοντες «ἐς τὸ διημερεύειν τε καὶ διανυκτερεύειν ἐν τῇ αὐλῇ.» Περὶ τῆς σχέσεως τῶν Παραμονῶν πρὸς τοὺς Τσάκωνας, Μαρδαΐτας καὶ Στρατιώτας βλέπε πρόλογον Δ' τόμου Μνημείων.

[1]) Τῆς ᾠφώρας τῆς Τρωϊκῆς παραδόσεως δὲν ἀπηλλάγησαν καὶ οἱ τελευταῖοι Βυζαντινοί, οἱ διδάξαντες τοὺς Τούρκους, ὅτι εἶνε αὐτοὶ οἱ Τεῦκροι. Πρὸς ταῖς ἄλλοις ὁ σπουδαῖος ἱστορικὸς Κριτόβουλος πλάττει τὸν Μωάμεθ Β' ἐπισκεπτόμενον τὰ ἐρείπια τῆς Τροίας, ὡς ἄλλον Σκιπίωνα, καὶ ἀνακράζοντα «ἐμὲ τῆς πόλεως ταύτης καὶ τῶν ταύτης οἰκητόρων ἐν τοσαύταις περιόδοις ἐτῶν ἐκδικηθὴν ἐταμιεύσατο ὁ Θεός. Ἕλληνες γὰρ ἦσαν καὶ Μακεδόνιοι καὶ Θετταλοὶ καὶ Πελοποννήσιοι οἱ ταύτην πάλαι πορθήσαντες, ὧν οἱ ἀπόγονοι τοσαύταις ἐς ὕστερον περιόδοις ἐνιαυτῶν, νῦν ἐμοὶ τὴν δίκην ἀπέτισαν, διά τε τὴν τότε εἰς τοὺς Ἀσιανοὺς ἡμᾶς καὶ πολλάκις ὕστερον ὕβριν αὐτῶν».

μάγγανα ὠπισθοχώρουν, καὶ μὴ ἐννοοῦντες ὅτι μόνη ἡ κλεισοῦρα ἦτο τὸ ἀληθὲς χαλκοῦν τεῖχος κατὰ τοῦ βαρβαρικοῦ χειμάρρου, ἐφαντάζοντο ὅτι ῥίπτοντες τοὺς ὑπὸ τοῦ Οὐρβικίου ἀνανεωθέντας κανόνας, (chevaux de frise), θ' ἀνέκοπτον τὴν ὁρμήν του [1]).

Ἀλλ' ἐνῷ ἡ αὐλικὴ στρατοκρατία οὕτω ἐπεριῤῥόνει τὴν παραδρομήν, δι' αὐτῆς ἐδοξάζοντο τὰ βυζαντινὰ ὅπλα ἐν Ἀσίᾳ, καὶ ἄσημοι κλεισοῦραι μετεσχηματίζοντο εἰς μεγάλα ἀκριτικὰ θέματα, πρὸ τῶν ὁποίων συνετρίβη ὁ μουσουλμανικὸς ἡρωϊσμός· ἤθελον δὲ συντριβῆ καὶ αὐτοὶ οἱ ἄσημοι Ὀσμανίδαι, ἂν τὸ προμνημονευθὲν λάθος τοῦ αὐτοκράτορος Μιχαὴλ τοῦ Παλαιολόγου δὲν μετέβαλλε τοὺς πιστοὺς φύλακας τῶν ἄκρων εἰς ἐπικινδύνους ἐξωμότας [2]).

(Ἕπεται συνέχεια) Κ. ΣΑΘΑΣ

Ο ΜΑΡΚΗΣΙΟΣ ΒΙΛΛΕΜΕΡ

(Μυθιστορία Γεωργέας Σάνδ.—Μετάφρασις Α. Β.

Συνέχεια· ἴδε προηγούμενον φύλλον.

Η'

Καθ' ἣν ἡμέραν ὁ μαρκήσιος ἔγραφεν εἰς τὸν ἀδελφόν του, ἡ Καρολίνα ἔγραφεν εἰς τὴν ἀδελφήν της καὶ τῇ περιέγραφε κατ' ἴδιον αὐτῆς τρόπον τὸν τόπον ἐν ᾧ εὑρίσκετο.

Σεβάλ, πλησίον τοῦ Σαμπόν (ἐν Κρέζῃ), Δ' Μαΐου 1845

Ἤλθαμεν, τέλος πάντων, ἀδελφή μου καὶ ἤλθαμεν εἰς ἐπίγειον παράδεισον. Ὁ πύργος εἶνε παλαιὸς καὶ μικρός, ἀλλ' ἀρκετὰ ἀνέτως διεσκευασμένος καὶ γραφικώτατος. Ὁ δενδρῶν εἶνε ἀρκετὰ ἐκτεταμένος, ὄχι ἐπιμελημένος πολύ, οὐδὲ κατ' ἀγγλικὸν ῥυθμόν, — χάριτι θείᾳ — πλήρης ὡραίων γηραιῶν δένδρων φορτωμένων μὲ κισσόν, καὶ αὐτοφυῶν θάμνων. Ἡ χώρα εἶνε μαγευτική. Εὑρισκόμεθα εἰς τὴν Ὠβέρνην, — ἀνεξαρτήτως τῆς νέας ὁροθετήσεως — ἐγγὺς τῶν παλαιῶν ὁρίων τῆς Μάρχης, εἰς μιᾶς λεύγης ἀπόστασιν ἀπὸ μικράν τινα πόλιν, ὀνομαζομένην Σαμπόν, τὴν ὁποίαν ἐπεράσαμεν διὰ νὰ φθάσωμεν ἐδῶ εἰς τὸν πύργον. Ἡ μικρὰ αὐτὴ πόλις κεῖται εἰς ὡραίαν τοποθεσίαν, φθάνει δέ τις εἰς αὐτήν, δι' ὀρεινοῦ κατηφόρου ἢ μᾶλλον διὰ τῆς ῥωγμῆς βαθείας χαράδρας, διότι ὄρος κυρίως εἰπεῖν δὲν ὑπάρχει. Καταλείπει τις ὀροπέδια μεγάλα, ὑγρᾶς καὶ ἀφόρου γῆς, καλυπτομένης ὑπὸ δένδρων βεκνῶν καὶ μεγάλων θάμνων, καὶ καταβαίνει εἰς φάραγγα ἑλικοειδῆ καὶ μακράν, ἥτις πολλαχοῦ εὐρύνεται εἰς κοιλάδα. Διὰ τοῦ μυχοῦ τῆς φάραγγος αὐτῆς, ἥτις μετ' ὀλίγον διακλαδοῦται, ῥέουσι ποταμοὶ κρυστάλλινοι, ὄχι πλωτοί, χείμαρροι μᾶλλον ἢ ποταμοί· δὲν ἀπειλοῦσιν, ἐννοεῖται, κανένα καὶ παρέρχονται ταχεῖς, παφλάζοντες ὀλίγον. Τὸ κατ' ἐμέ, ἥτις δὲν γνωρίζω τὰς μεγάλας μας πεδιάδας, οὔτε τοὺς μεγάλους μας ποταμούς, βλέπω φυσικῷ τῷ λόγῳ πάντα τὰ περίξ μου ὑψηλὰ καὶ φοβερά· ἀλλ' ἡ μαρκησία, ἥτις εἶδε τὰς Ἄλπεις καὶ τὰ Πυρρηναῖα, μὲ περιπαίζει, καὶ ἰσχυρίζεται ὅτι ὅλ' αὐτὰ εἶνε μικρὰ ὡς ἐπιτραπέζια κοσμήματα. Διὰ τοῦτο ἀποφεύγω μὲν πρὸς σὲ πᾶσαν ἐνθουσιώδη περιγραφήν, διὰ νὰ μὴ παραπλανήσω τὴν κρίσιν σου· ἀλλ' ὅ,τι καὶ ἂν κάμῃ ἡ μαρκησία, ἡ ὁποία δὲν ἀγαπᾷ τὴν φύσιν, δὲν θὰ μ' ἐμποδίσῃ νὰ μαγεύωμαι ἐξ ὅσων βλέπω.

Ὁ τόπος ἐδῶ εἶνε τόπος χόρτων καὶ φύλλων, ἄλσος χλεερὸν ἀδιάκοπον. Ὁ διὰ τῆς χαράδρας καταῤῥέων ποταμὸς ὀνομάζεται Βουέζ, εἶτα δέ, ἀναμιγνυόμενος παρὰ τὸ Σαμπὸν μὲ τὸν Ταρδ γίνεται ὁ Σάρ, καὶ περὶ τὰ τέλη τῆς πρώτης κοιλάδος καλεῖται Σέρ, ὃν ὅλος ὁ κόσμος γνωρίζει. Ἐγὼ προτιμῶ τὸ ὄνομα Σὰρ ([1]), διότι ἀληθῶς τὸ ποτάμιον αὐτὸ κυλίει τὰ ῥεῖθρά του ὡς ἄμαξα τρέχουσα ἐπὶ ἠρέμου κλιτύος, ὅπου οὐδὲν ἀπαντᾷ πρόσκομμα προκαλοῦν ἅλματα καὶ σκιρτήματα. Ἡ ὁδὸς ἐπίσης εἶνε ὁμαλὴ καὶ ἀμμόστρωτος ὡς κήπου δενδροστοιχία, φρασσομένη ἑκατέρωθεν διὰ μεγαλοπρεπῶν φηγῶν, δι' ὧν φαίνονται μακρὰν ἀνελισσόμενοι φυσικοὶ λειμῶνες, ἀνθόσπαρτοι τάπητες τὴν ὥραν αὐτὴν τοῦ ἔτους. Τί ὡραία λειβάδια, ἀγαπητή μου Καμίλλη. Πόσον ὀλίγον ὁμοιάζουν μὲ τὰ τεχνητά μας λειβάδια, ὅπου βλέπει τις πάντοτε τὸ αὐτὸ φυτὸν ἐπὶ γῆς παρεσκευασμένης καὶ διῃρημένης εἰς κανονικὰς πρασιάς. Ἐδῶ αἰσθάνεταί τις ὅτι βαδίζει ἐπὶ διπλοῦ καὶ τριπλοῦ φυτικοῦ ἐδάφους, ἐν μέσῳ βρύων, βύρλων, ἰρίδων, ἀπείρων εἰδῶν ἀγρώστιδος, ὧν τὸ ἓν εἶνε ὡραιότερον τοῦ ἄλλου, ἀετίτιδος, μυοσωτίδος, . . . ἠξεύρω κ' ἐγώ! Εἶνε ἀπὸ ὕλα, καὶ ὅλα αὐτὰ φύονται μόνα των, καὶ φύονται πάντοτε! Δὲν ἀναστρέφουν ἐδῶ τὴν γῆν ἀνὰ πᾶν τρίτον ἢ τέταρτον ἔτος, διὰ ν' ἀερίσουν τὰς ῥίζας κ' ἐπαναρχίσουν τὴν αἰωνίαν ἐκείνην ἀπόξεσιν τῶν παρασίτων φυτῶν τὴν ὁποίαν ἀπαιτοῦν αἱ ὀκνηραί μας γαῖαι. Ἐδῶ ἀφίνουν, τὴν γῆν ἀκαλλιέργητον· καλλιεργοῦν κακῶς, ὡς φαίνεται, καὶ εἰς πᾶσαν γωνίαν παρημελημένην κ' ἐγκαταλελειμμένην ἡ φύσις γίνεται μόνη της — δὲν ἠξεύρεις πόσον—ὡραία καὶ ἀγρία. Βλαστάνει βάτους, αἱ ὁποῖαι δὲν ἔχουν τέλος, καὶ σκολύμους μεγαλοπρεπεῖς, τοὺς ὁποίους ὑπολαμβάνει τις ἀφρικανικὰ φυτά, τόσον εἶνε μεγαλοπρεπεῖς μὲ τὰ μεγάλα καὶ τραχέα σχιστά των φύλλα.

Ὅτε διήλθομεν τὴν κοιλάδα — σοῦ ὁμιλῶ περὶ τῆς χθές, — ἀνερριχήθημεν φοβερὸν καὶ ἀπότομον ἀνήφορον. Ὁ καιρὸς ἦτο ὑγρός, ἀτμώδης, χαριέστατος. Ἐζήτησα τὴν ἄδειαν νὰ ὑπάγω πεζή, καὶ ἐξ ὕψους πεντακοσίων ἢ ἑξακοσίων ποδῶν ἀπήλαυσα ἐν συνόλῳ τὸ θέαμα τῆς ὡραίας ἐκείνης χλοερᾶς φάραγγος Μακρὰν ὑπὸ τοὺς πόδας μου συνεθλίβοντο ἐπάλληλα τὰ δένδρα περὶ τὰς ὄχθας τοῦ χειμάρρου, μῦλοι δὲ ἀγροτικοὶ καὶ ῥευματοφράγματα διέχεον εἰς τὸν ἀέρα τὸ ῥυθμικὸν αὐτῶν πλατάγημα. Εἰς πάντα ταῦτα ἀνεμιγνύετο ὁ ἦχος ἀσκαύλου ἀοράτου, ἐπαναλαμβάνοντος μέχρι κόρου ἐπῳδόν τινα εὐάρεστον. Χωρικός τις, βαδίζων πρὸ ἐμοῦ ἤρχισε νὰ ψάλλῃ κατὰ τὸν σκοπόν, παρατείνων μάλιστα τὸ ᾆσμα, ὡς ἂν ἤθελε νὰ ἀποσπάσῃ τὸν μουσικὸν ἀπὸ τὴν μονότονον ἐπῳδόν του. Αἱ λέξεις τοῦ ᾄσματος, χωρὶς ἐννοίας καὶ εἱρμοῦ, μ' ἐφάνησαν τόσον περίεργοι, ὥστε σοῦ τὰς ἀντιγράφω:

Εἶν' ἀπὸ πέτρα τὰ βουνά·
τῆς πέτραις δὲν τῆς λυώνει
καὶ ἥλιος καὶ φεγγάρι!
Κρίμα ς' τὸ νειὸ ποῦ τριγυρνᾷ
καὶ κυνηγάει ἀγάπη.
Κρίμα ς' τὸ παλληκάρι!

Τὰ ᾄσματα τοῦ χωρικοῦ ἔχουσι πάντοτε κάτι μυστηριῶδες, καὶ ἡ μουσική των δ' αὐτή, πλημμελὴς ὡς οἱ στίχοι των, εἶνε μυστηριώδης ἐπίσης, πολλάκις μελαγχολική, καὶ ρεμβασμὸν ἐμπνέουσα. Τὸ κατ' ἐμέ, ἥτις εἶμαι καταδικασμένη νὰ μὴ ἔχω στιγμὴν ἀνέσεως πρὸς ρεμβασμόν, — ἀφοῦ ἀπεξένωσα τὴν ζωήν μου — ἡ στροφὴ ἐκείνη μ' ἔκαμεν ἐντύπωσιν, καὶ ἠπόρησα διατί καὶ αὐτὸ τὸ φεγγάρι δὲν δύναται νὰ διαλύσῃ τοὺς βράχους. Μήπως ἔννοια τῶν στίχων εἶνε, ὅτι καὶ ἡμέραν καὶ νύκτα ὁ πόνος τοῦ ἐρωτευμένου χωρικοῦ εἶνε βαρὺς ὡς βουνόν;

Κατὰ τὴν κορυφὴν τῆς ἀκτῆς, ἥτις εἶνε κατεσπαρμένη μὲ μεγάλους τραχεῖς βράχους—ἡ μαρκησία λέγει ὅτι εἶνε μικροὶ ὡς κόκκοι ἄμμου, ἀλλ' ἐγὼ δὲν εἶδα τόσον ὡραίαν ἄμμον—εἰσήλθαμεν εἰς μικρὰν ἀτραπὸν πολὺ στενοτέραν τῆς ὁδοῦ, καὶ μετὰ βραχεῖαν πορείαν διὰ μέσου δρόμων βαθέων καὶ συνδένδρων εὑρέθημεν πρὸ τῆς εἰσόδου τοῦ πύργου, ὅστις σκιαζόμενος πανταχόθεν δὲν ἔχει μὲν ἐπιβάλλουσαν τὴν πρόσοψιν, ἀλλ' ἐκ τοῦ ἀντιθέτου μέρους δεσπόζει τῆς ὡραίας κοιλότητος, ἣν εἴχομεν πρὸ μικροῦ διατρέξει. Ἀναβλέπει τις ἐκεῖθεν τὴν βαθεῖαν κλιτὺν μὲ τοὺς βράχους καὶ τοὺς θάμνους της, τὸν ποταμὸν μὲ τὰ δένδρα του, τὰ λειβάδιά του, τοὺς μύλους του καὶ τὴν ἑλικοειδῆ του πορείαν ἀνὰ μέσον ὀχθῶν στενῶν καὶ περιχώστων. Ἐντὸς τοῦ δρυμοῦ ὑπάρχει ὡραία πηγή, ἥτις καταλείβεται ἐκεῖθεν εἰς βροχὴν ἐπὶ τοῦ βράχου. Ὁ κῆπος εἶνε θαλερώτατος, τὸ δὲ ὀπισθαύλιον γέμει ζώων ποικίλων ἅτινα ἀφέθησαν εἰς τὴν διοίκησίν μου.

Ἔχω θάλαμον μαγευτικώτατον, μεμονωμένον, μὲ θέαν ὡραιοτάτην. Ἡ βιβλιοθήκη εἶνε τὸ μεγαλείτερον δωμάτιον τῆς οἰκίας. Ἡ αἴθουσα τῆς μαρκησίας ὁμοιάζει πολύ, κατὰ τὴν διασκευὴν καὶ τὸν εὐτρεπισμόν, τὴν ἐν Παρισίοις· εἶνε ὅμως εὐρυτέρα, ἠχηροτέρα καὶ πολὺ πλέον ἀερική. Τέλος πάντων εὑρίσκομαι καλά, εἰμ' εὐχαριστημένη, κ' αἰσθάνομαι ὅτι ἀναγεννῶμαι. Ἐξυπνῶ ἅμα φέξῃ, καὶ μέχρις οὗ ἐξυπνήσῃ ἡ μαρκησία, ἥτις χάρις τῷ Θεῷ ἐγείρεται κ' ἐδῶ ἀργὰ ὡς καὶ ἐν Παρισίοις, δύναμαι νὰ διαθέσω εὐαρέστως τὸν καιρόν μου. Ὦ! πῶς θὰ περιπατῶ, πῶς θὰ σοῦ γράφω, πῶς θὰ σὲ συλλογίζωμαι ἐλευθέρως! Ἀλλ' ἂς εἶχα μαζύ μου καὶ ἓν ἀπὸ τὰ παιδιά μας, τὴν Λιλὴν ἢ τὸν Κάρολον! πῶς θὰ τὰ ἐπεριπατοῦσα, πῶς θὰ τὰ ἐμάνθανα ὅλα τὰ πράγματα τῆς ἐξοχῆς! Συμπαθῶ τρομερὰ εἰς ὅσα μικρὰ ἀπαντῶ καθ' ὁδόν, ἀλλ' ἡ συμπάθειά μου διαρκεῖ ὀλίγον. Μετὰ μίαν στιγμὴν τὰ παραβάλλω μὲ τὰ ἰδικά σου, καὶ συναισθάνομαι ὅτι οὐδεὶς θὰ γείνῃ ποτὲ σπουδαῖος ἀντίπαλός των ἐντὸς τῆς καρδίας μου. . . Καὶ ἐνῷ καταχαίρω ὅτι εὑρίσκομαι εἰς τὴν ἐξοχήν, ἐνθυμοῦμαι ἀμέσως ὅτι εἶμαι πολὺ πλέον μακράν σας ἢ πρότερον. Καὶ πότε θὰ σᾶς ἐπαναϊδῶ;

Φεῦ! πόσον σκληροὶ εἶνε βράχοι! καὶ πόσον ματαία εἶνε ἡ πάλη ἐναντίον τῶν ἐπιπροσθούντων εἰς τὴν ζωὴν τῶν μικρῶν ἀνθρώπων ὡς ἡμεῖς! Πρέπει νὰ κάμω τὸ καθῆκον μου καὶ ν' ἀφοσιωθῶ εἰς τὴν μαρκησίαν. Δὲν εἶνε δύσκολον νὰ τὴν ἀγαπήσῃ τις. Καθ' ἑκάστην φαίνεται εὐμενεστέρα πρὸς ἐμέ. Μοῦ φέρεται σχεδὸν ὡς μήτηρ ἀληθῶς, καὶ αἱ θωπεῖαί της μὲ κάμνουν πολλάκις νὰ λησμονῶ τὴν ἀληθινήν μου θέσιν.

Ἐνομίζαμεν ὅτι θὰ εὕρωμεν ἐδῶ τὸν μαρκήσιον, ὅπως εἶχε συμφωνήσει μὲ τὴν μητέρα του. Δὲν θὰ βραδύνῃ ὅμως νὰ ἔλθῃ. Ὁ δοὺξ θὰ φθάσῃ, νομίζω, τὴν προσεχῆ ἑβδομάδα· ἂς ἐλπίσωμεν ὅτι ἡ πρὸς ἐμὲ διαγωγή του θὰ ἦνε ἐπίσης καλὴ ὡς εἰς Παρισίους, καὶ ὅτι δὲν θὰ μὲ ἀναγκάσῃ πλέον εἰς ἐπίδειξιν πνεύματος. . . .

---

[1]) Παράθ. Guischard, mémoires militaires sur les Grecs et les Romains, τομ. II, σελ. 57—58, καὶ τὰς εἰς τὸν Βαγέτιον σημειώσεις τοῦ Bongars (ἐν τῇ συλλογῇ Nisard).

[2]) Συμβουλεύσας ὁ Χαθηνὸς τὴν κατάργησιν τῶν ἀκριτικῶν φρουρῶν ἐξώφλει παλαιὰν πρὸς τοὺς ἀφελεῖς τούτους ἥρωας ἀπέχθειαν τοῦ αὐλικοῦ στρατιώτου. Ἡ ἀκριτικὴ ἀποποιεῖα ἀναφέρει ὅτι ὁ Ρωμανὸς Δ', ἀκούσας τὰς κατὰ τῶν Σαρακηνῶν ἀνδραγαθίας τοῦ Διγενῆ, τῷ ἔγραψεν ὅτι ἐπεθύμει νὰ τὸν γνωρίσῃ καὶ προσωπικῶς, ἀλλ' αὐτὸς ἀπεποιήθη νὰ παρουσιασθῇ ὅπως ἀποφύγῃ τὰ σκώμματα τοῦ βασιλικοῦ στρατοπέδου:

μήπως ἀπάρξωνται τινὲς ἐκ τούτου τοῦ μὲ ψέγειν.

Φυσικῶς οἱ ἀθροδίαιτοι τῆς αὐλῆς στρατιῶται ἐμίσουν τοὺς ἀξίους τούτους συναδέλφους; ὧν τὰ κλέη ᾔδεν οὐ μόνον ὁ λαός, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ βασιλεῖς, ὡς πληροφορούμεθα ἐκ τῶν δημοτικῶν ποιημάτων Θεοδώρου τοῦ Προδρόμου. Ὁ Ζώσιμος καὶ ὁ Προκόπιος μνημονεύουσι τὴν πρὸς τοὺς ἀκρίτας ἢ λιμιτανέους ἐπιβουλὴν τοῦ Κωνσταντίνου καὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ.

[1]) Char (ἅρμα). Σ. Μ.

Δι' ἄλλης ἐπιστολῆς ἡ Καρολίνα ἐξέθετεν εἰς τὴν ἀδελφήν της τὴν περὶ τοῦ ἐξοχικοῦ βίου γνώμην τῆς μαρκησίας.

— Ἀγαπητή μου κόρη, μ' ἔλεγε πρὸ μικροῦ, διὰ ν' ἀγαπᾷ τις τὴν ἐξοχήν, πρέπει ν' ἀγαπᾷ ἀνοήτως; τὴν γῆν ἢ παραλόγως τὴν φύσιν. Δὲν ὑπάρχει μέσος ὅρος μεταξὺ τῆς ἀποκτηνώσεως καὶ τοῦ παραλογισμοῦ. Ἠξεύρετε δέ, ὅτι ἂν τὸ πνεῦμα μου εἶνε ὀλίγον ἐξημμένον, ἡ ἕξις του ἀφορμὴν ἔχει τὰ κοινωνικὰ μᾶλλον πράγματα ἢ τοὺς φυσικοὺς νόμους οἵτινες εἶνε πάντοτε οἱ αὐτοί. Τοὺς νόμους αὐτοὺς τοὺς ἔκαμεν ὁ Θεός· ἑπομένως εἶνε καλοὶ καὶ ὡραῖοι, ὁ δὲ ἄνθρωπος κατ' οὐδὲν δύναται νὰ τοὺς μεταβάλῃ. Ὁ ἔλεγχός του, ἡ παρατήρησίς του, ὁ θαυμασμὸς αὐτοῦ καὶ ὅλη ἡ περιγραφική του εὐγλωττία δὲν προσθέτουσι τίποτε εἰς τὴν φύσιν. Ὅταν μένετε ἐν ἐκστάσει ἐνώπιον ἀνθούσης μηλέας, δὲν ἔχετε, κατ' ἐμέ, ἄδικον· ἔχετε τοὐναντίον παρὰ πολὺ δίκαιον καὶ μοῦ φαίνεται μάταιος ὁ κόπος νὰ πανηγυρίζετε τὴν μηλέαν ἐκείνην, ἡ ὁποία δὲν σᾶς ἀκούει, οὐδὲ ἀνθεῖ διὰ νὰ σᾶς προξενήσῃ εὐχαριστησιν, καὶ θ' ἀνθῇ ἐπίσης εἴτε ὁμιλεῖτε σεῖς εἴτε σιωπᾶτε. Προσέξατε, ὅτι, ὅταν ἀναφωνῆτε «Τί ὡραία εἶνε ἡ ἄνοιξις» εἶνε τὸ ἴδιον, ὡς νὰ ἐλέγατε: Ἡ ἄνοιξις εἶνε ἡ ἄνοιξις. Βεβαίως! Κάμνει ζέστην τὸ θέρος διότι ὁ θεὸς ἐδημιούργησε τὸν ἥλιον, ὁ ποταμὸς εἶνε διαυγής, διότι εἶνε ρέον ὕδωρ, διότι ἡ κοίτη του εἶνε κατωφερής. Ὅλ' αὐτὰ εἶνε ὡραῖα, διότι τὰ διέπει μεγάλη ἁρμονία. Ἀλλ' ἂν δὲν ὑπῆρχεν αὐτὴ ἡ ἁρμονία, δὲν θὰ ὑπῆρχον καὶ ἐκεῖνα.

Βλέπεις ἐξ αὐτῶν ὅτι ἡ μαρκησία δὲν εἶνε διόλου καλλιτεχνικὴ φύσις, καὶ ὅτι κατορθώνει διὰ συλλογισμῶν νὰ μὴ ἐννοῇ ὅ,τι δὲν αἰσθάνεται· ἀλλὰ διαφέρει ἄρα γε κατὰ τοῦτο τῶν ἄλλων, καὶ δὲν κάμνομεν καὶ ἡμεῖς τὸ ἴδιον, ὅπου καὶ ὁσάκις δὲν ἀντιλαμβανόμεθα;

Ἐνῷ μοῦ ὡμίλει τοιουτοτρόπως, καθημένη εἰς ἑδώλιόν τι τοῦ κήπου, καὶ κατάκοπος ἐκ τῆς κινήσεως, δηλαδὴ περιπάτου ἑκατὸν βημάτων ἐπὶ ἀμμοστρώτου δενδροστοιχίας, χωρικός τις ἦλθεν εἰς τὴν θύραν τοῦ κήπου διὰ νὰ πωλήσῃ ψάρια εἰς τὴν μαγείρισσαν, ἥτις ἤρχισε νὰ πραγματεύεται τὴν τιμήν των. Ἀνεγνώρισα τὸν χωρικόν, ὅστις ἐδάδιζε πρὸ ἡμῶν τὴν ἡμέραν τῆς ἀφίξεώς μας κ' ἔψαλλε τὸ ᾆσμα τῶν *σκληρῶν βράχων*.

— Τί συλλογίζεσθε; μ' εἶπεν ἡ μαρκησία, βλέπουσα ὅτι τὸν παρετήρουν.

— Ὁ καλὸς αὐτὸς χωρικός, ἀπήντησα, μὲ κάμνει καὶ συλλογίζομαι. Αὐτὸς οὔτε μηλέα εἶνε, οὔτε ποταμός, ἀλλ ἔχει ὅμως ἰδιαιτέραν τινὰ φυσιογνωμίαν ἡ ὁποία μοῦ κάμνει ἐντύπωσιν.

— Τί φυσιογνωμίαν; ἂς ἰδοῦμεν.

— Τί νὰ σᾶς εἰπῶ. Ἂν δὲν ἐφοβούμην νὰ μεταχειρισθῶ λέξιν τινὰ τοῦ συρμοῦ, ἐξ ἐκείνων αἱ ὁποῖαι σᾶς ἐμπνέουν φρίκην, θὰ σᾶς ἔλεγα, ὅτι ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς ἔχει χαρακτῆρα.

— Πόθεν τὸ ἠξεύρετε; Μήπως διότι ἐπιμένει εἰς τὴν τιμὴν τῶν ψαριῶν του; ἀ! ἐννόησα! μὲ συγχωρεῖτε! Χαρακτῆρα! Ἐξέλαβα ἀλλέως τὴν λέξιν. Ἐλησμόνησα τὴν ἔννοιαν, τὴν ὁποίαν τῆς δίδουν σήμερον οἱ ζωγράφοι καὶ οἱ συγγραφεῖς. Σήμερον καὶ τὸ ὕφασμα, καὶ τὸ σκαμνίον καὶ ἡ χύτρα ἔχουν χαρακτῆρα· ἡ χύτρα δηλαδὴ ἔχει σχῆμα χύτρας, τὸ σκαμνίον φαίνεται σκαμνίον, καὶ τὸ ὕφασμα κάμνει τὴν ἐντύπωσιν τοῦ ὑφάσματος. Ἢ μὴ τυχὸν συμβαίνει τὸ ἐναντίον; τὸ ὕφασμα νὰ ἔχῃ σχῆμα συννέφου, τὸ σκαμνίον σχῆμα τραπέζης, καὶ ἡ χύτρα τὴν μορφὴν φρέατος; Δὲν θὰ παραδεχθῶ ποτὲ τὴν λέξιν σας, σᾶς προειδοποιῶ.

Ἔπειτα μοῦ ὡμίλησε περὶ τῶν χωρικῶν τοῦ τόπου.

— Δὲν εἶνε κακοὶ ἄνθρωποι, εἶπεν· ὑποκριταὶ μᾶλλον καὶ περιποιητικοὶ παρὰ πονηροί! Εἶνε φιλοχρήματοι, διότι στεροῦνται ὅλα· ἀλλὰ δὲν ἀποκτῶσι τίποτε μὲ τὰ χρήματα, τὰ ὁποῖα κερδίζουσι. Θησαυρίζουσι διὰ ν' ἀγοράσωσι, καὶ ὅταν ἔλθῃ ἡ ὥρα, μεθύουν ἀπὸ τὴν χαράν, ἀγοράζουσι περισσότερα τοῦ δέοντος, δανείζονται μὲ ὑπερόγκους τόκους, καὶ καταστρέφονται. Οἱ ἐννοοῦντες τὰ συμφέροντά τους γίνονται τοκογλύφοι, κερδοσκοποῦν ἐπὶ τῆς μανίας τῶν ἄλλων —τοῦ ν' ἀγοράζουν κτήματα— καὶ εἶνε βέβαιοι ὅτι μίαν ἡμέραν θὰ περιέλθωσιν εἰς αὐτοὺς αἱ γαῖαι διὰ τίποτε, ὅταν οἱ ὀφειλέται των χρεωκοπήσωσι. Δι' αὐτὸ μερικοὶ χωρικοὶ γίνονται αὐθένται, καὶ οἱ περισσότεροι ἀφανίζονται. Αὐτὴ εἶνε ἡ λυπηρὰ ὄψις τῶν φυσικῶν νόμων, διότι τοὺς ἀνθρώπους αὐτοὺς κυβερνᾷ ἔμφυτός τις ὁρμή, τυφλὴ καὶ μοιραία ὅσον καὶ ἡ ὁρμὴ ἡ γεννῶσα τὰ ἄνθη τῆς μηλέας. Δι' αὐτὸ ὁ χωρικὸς οὐδόλως μ' ἐνδιαφέρει. Βοηθῶ τοὺς ἀναπήρους, τὰς χήρας, τὰ παιδία, τὰ νήπια, ἀλλ' οἱ εὔρωστοι καὶ οἱ ὑγιεῖς μοῦ εἶνε ἐντελῶς ἀδιάφοροι· εἶνε πολὺ πλέον σκληροτράχηλοι τῶν ἡμιόνων των.

— Ἀλλὰ τί λοιπόν, κυρία, εἶν' ἐδῶ τὸ ἄξιον ἐνδιαφέροντος;

— Τίποτε. Ὁ κόσμος ἔρχεται ἐδῶ, διότι ὁ ἀὴρ εἶνε καλός, καὶ διότι ἡ διαμονὴ εἶνε ὑγιεινὴ καὶ οἰκονομική. Ἔπειτα εἶνε καὶ συνήθεια.

Ὅλοι φεύγουν ἀπὸ τοὺς Παρισίους, καθ' ἣν στιγμὴν ἀκριβῶς ἡ πόλις αὐτὴ γίνεται ὑποφερτή. Ἀλλὰ φεύγουν διότι φεύγουν ὅλοι.

Εἰδον ὅτι ἡ μαρκησία ἔπληττε φοβερά, καὶ προσεπάθησα νὰ τὴν διασκεδάσω δι' ἐρωτήσεων.

— Δὲν ἔχετ' ἐδῶ κανένα γείτονα γελοῖον, νὰ σᾶς διασκεδάζῃ;

— Αἴ, ἀγαπητή μου! Δὲν ὑπάρχουν πλέον γελοῖα. Κακίαι μόνον ὑπάρχουν καὶ δυστυχήματα. Ἡ κίνησις τοῦ πολιτισμοῦ σας, οἱ σιδηρόδρομοί σας, θὰ καταστρέψουν ἐντὸς ὀλίγου ὅλην

τὴν φυσιογνωμίαν τῶν ἐπαρχιῶν. Μετὰ μικρὸν δὲν θὰ ὑπάρχουν πλέον ἐπαρχιῶται, καὶ δὲν ἠξεύρω ποῦ θὰ τρέχωμεν νὰ ζητῶμεν τὰ τελευταῖα των ἴχνη. Σήμερον ἤδη οἱ εὔποροι ἀγρόται ὁμοιάζουν μὲ τοὺς παρισινοὺς ἀστούς, καὶ αἱ αὔθουσαι τῆς ὑποδοχῆς, ὅπου συνάζονται οἱ ἄνθρωποι τοῦ κόσμου, εἶνε παντοῦ ἐπίσης ἀνόητοι καὶ γελοῖαι. Ὅ,τι εἶδα εἰς τὰς ἀγροτικὰς περιφερείας κατὰ τὴν νεότητά μου δὲν εὑρίσκεται πλέον εἰς κανὲν μέρος.

— Εἰπέτε μου, σᾶς παρακαλῶ, τί ἐβλέπατε;

— Ἦσαν τύποι ἀποτόμως διακεκριμένοι. Κτηματίαι ἑτοιμαζόμενοι ἐπὶ τριετίαν ὁλόκληρον διὰ νὰ μεταβῶσι καὶ μείνωσιν, ἅπαξ ἐπὶ ζωῆς των, ἕνα μῆνα ἐν Παρισίοις: Ἔκαμνον τὴν διαθήκην των, ἀγάπη μου! Δὲν ἀστειεύομαι· ἠμπορῶ νὰ σοῦ ἀναφέρω εἴκοσι, ζῶντας ἀκόμη. Ἀλλ' ὅ,τι περισσότερον καὶ οἰκειότερον εἶδα κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχήν, ἦσαν οἱ ἀγρόται εὐγενεῖς, ὅπως τότε τοὺς ὠνόμαζον. Ἦσαν μικροὶ καὶ ἀγαθοὶ χωρικοὶ εὐπατρίδαι, οἱ ὁποῖοι δὲν ἔλαβον κἂν ἀνάγκην νὰ μάθωσι γράμματα, ὑπὸ τὴν ἐπαναστατικὴν κυβέρνησιν, κ' ἐκαυχῶντο, ὡς οἱ μεσαιωνικοὶ δεσπόται, ὅτι μόλις ἤξευρον νὰ γράφωσι τὸ ὄνομά των. Ὡμοίαζον κἄπως μὲ χωρικούς, διόλου δὲ μὲ ἀνθρώπους τῆς μέσης τάξεως. Ἐφόρουν χονδρὰ φορέματα, ἐνίοτε ζυλοπέδιλα, καὶ ἔβαζον —σημείωσε καὶ τοῦτο— ποιπάλην εἰς τὴν κόμην των. Δὲν εἶχον ὅμως διόλου τὸ ἀπαθὲς καὶ ὑποκριτικὸν ἦθος τοῦ χωρικοῦ. Τοὐναντίον ἦσαν ἀλαζόνες, μεγάλαυχοι, δυσρεστημένοι κατὰ τῆς αὐτοκρατορίας, καὶ πάντοτε ὠργισμένοι,—πρᾶγμα τὸ ὁποῖον μᾶς καταδιεσκέδαζε, ἐμὲ καὶ τὴν ἀδελφήν μου. Ἤμεθα παιδία, ἀμέριμνα ἐντελῶς διὰ τὰ πολιτικά,... κ' ἐνθυμοῦμαι ἀκόμη πῶς ἐπνίγαμεν τοὺς γέλωτάς μας, ὅτε ἠκούαμεν τοὺς εὐπατριδίσκους ἐκείνους ν' ἀπειλοῦν τὸν *Κύριον Βουοναπάρτην* καὶ νὰ κραυγάζωσιν, ὅτι τὰ ξίφη των δὲν ἦσαν ἀκόμη σκωριασμένα! Τὸν καιρὸν ἐκεῖνον, δὲν ἐβλέπαμεν τοὺς γειτόνάς μας τόσον συχνὰ ὅπως σήμερον, ἀλλὰ τοὺς ἐβλέπαμεν περισσότερον. Αἱ ἐπισκέψεις των διήρκουν μίαν ἑβδομάδα, καὶ θέλοντες μὴ θέλοντες ἐσχετιζόμεθα μὲ ὄντα πληκτικὰ μὲν ἀλλ' ἀφωσιωμένα ἐν ἀνάγκῃ. Ἐπειδὴ ἀδοὶ δὲν ὑπῆρχον, ἵππευον τὰ πενιχρὰ ἱππάρια τῶν κτημάτων των, καὶ ἤρχοντο ὀκτὼ καὶ δέκα λεύγας μακρόθεν, φέροντες *τὴν κυρίαν* των ἐπὶ τῶν ὀπισθίων τοῦ ζώου καὶ τὸ παιδίον των ἐνίοτε ἐπὶ τῶν ἐμπροσθίων. Ἦσαν καὶ τινες κομψοπρεπεῖς χωρικοὶ νεανίαι, ἐνδυόμενοι ἀκόμη ὡς οἱ *ἀπίστευτοι* (¹) τοῦ 1810. Ἤρχοντο καὶ αὐτοὶ ἔφιπποι, μὲ κάλτσας λευκὰς καὶ μὲ κομψὰ πέδιλα, τυλιγμένα ὅλ' αὐτὰ ἐντὸς χονδρῆς ἀναξυρίδος, τὴν ὁποίαν ἀπέβαλον ἐντὸς τοῦ σταύλου πρὶν εἰσέλθωσιν εἰς τὴν αἴθουσαν. Καὶ ὅμως ἦσαν κοσμιώτεροι αὐτοὶ παρὰ τοὺς σημερινοὺς νέους, οἱ ὁποῖοι κάμνουν τὰς πρωϊνὰς των ἐπισκέψεις μὲ ὑψηλὰ ὑποδήματα καὶ δερμάτινα περισκέλιά, καὶ ἀποπνέουν ὀσμὴν ἀλόγου,... χωρὶς ἐκ τούτου νὰ ἐνοχλῶνται διόλου αἱ γυναῖκες, διότι ἡ μυρωδιὰ τοῦ σιγάρου τῶν κυρίων αὐτῶν διέφθειρεν ἐντελῶς τὴν ὄσφρησιν των. Βεβαίως ὁ σημερινὸς ἀγρότης εὐπατρίδης φαίνεται πολὺ πλέον μορφωμένος ἢ ἐκεῖνοι περὶ ὧν ὁ λόγος. Γνωρίζει πολλὰ πράγματα, περὶ τῶν ὁποίων ὅλοι δύνανται νὰ ὁμιλήσωσιν. Ἀναγινώσκει ἐφημερίδας, ἐξεπαιδεύθη ἢ περιῆλθε μεγάλας τινὰς πόλεις. Ἀλλ' ἀπετρίβη ὑπὸ τὸ γενικὸν ἐκπολιτιστικὸν ῥεῦμα, τὸ ὁποῖον στρογγυλεύει ἐπίσης ὅλα τὰ χαλίκια. Δὲν ἔχει πλέον τὴν ἀφέλειαν ἐκείνην, ἥτις ἐφαίνετο τόσον ἀστεία. Δὲν ἐρωτᾷ πλέον, ἂν δύναταί τις τὴν ἑσπέραν νὰ ἐξέλθῃ εἰς τὰς ὁδοὺς τῶν Παρισίων, χωρὶς φόβον ληστῶν, καὶ ἂν αἱ γυναῖκες περιφέρονται ὁλόγυμνοι εἰς τὰ Ἠλύσια. Δὲν φιλεῖ πλέον τὸ χειρόκτιον τῶν κυριῶν πρὶν ἢ τὸ ἀποδώσῃ, ἀλλὰ καὶ δὲν τὸ ἀναλαμβάνει πλέον ἂν πέσῃ κατὰ γῆς. Δὲν περιφρονεῖ πλέον μερικὰς μόνον γυναῖκας, τὰς περιφρονεῖ ὅλας· καὶ τοὺς ληστάς, δὲν τοὺς φοβεῖται πλέον. Δὲν ἔχει λεπτόν, καὶ μεταβαίνει εἰς Παρισίους, μόνον διὰ νὰ παίξῃ εἰς τὸ Χρηματιστήριον ἢ διὰ νὰ δανεισθῇ ἀπὸ τοὺς Ἑβραίους.

Βλέπεις, ἀγαπητή μου Καμίλη, ἀπὸ τὸ δεῖγμα τοῦτο τῆς συνδιαλέξεώς μας, ὅτι ἡ μαρκησία βλέπει μὲ μελανὰ χρώματα τοὺς σημερινοὺς καιρούς, καὶ ἠμπορεῖς τοιουτοτρόπως νὰ φαντασθῇς τὴν ἀργαλόγον αὐτὴν ζωὴν τὴν ὁποίαν μοῦ γράφεις ὅτι δὲν ἐννοεῖς. Περὶ παντὸς ἀντικειμένου ἔχει κριτικὴν ἑτοίμην καὶ ἠτιολογημένην, ἄλλοτε εὔθυμον καὶ εὐμενῆ ἄλλοτε δύσθυμον καὶ τραχεῖαν. Ὡμίλησε παρὰ πολὺ εἰς τὴν ζωήν της καὶ αὐτὸ βλάπτει τὴν εὐτυχίαν της. Τὸ νὰ σκέπτεταί τις ἀδιακόπως μετ' ἄλλων, δύο τριῶν ἢ τριάκοντα, χωρὶς ποτὲ νὰ σκέπτεται μόνος του εἶνε, μοῦ φαίνεται, μέγα κακόν. Δὲν ἐξετάζει τις οὕτω πλέον τὸν ἑαυτόν του. Ἐπινεύει πάντοτε, διότι ἄλλος παύει ὁ διάλογος καὶ ἐκπνέει ἡ ὁμιλία. Βιαζομένη εἰς τοιαύτην ἄσκησιν, θὰ κατεβαλόμην ταχέως ἐκ τοῦ δισταγμοῦ ἢ ἐξ ἀηδίας τῶν ὁμοίων μου, ἂν δὲν εἶχον εἰς τὴν διάθεσίν μου τὰς πρωΐας, ὅπως μένω μόνη καὶ ἀνευρίσκω τὸν ἑαυτόν μου. Μολονότι δὲ ἡ μαρκησία Βιλλεμέρ, καὶ διὰ τοῦ πνεύματος καὶ διὰ τῆς ἀγαθότητός της θέλει ὅσον τὸ δυνατὸν τὴν ἄγονον αὐτὴν χρῆσιν τοῦ χρόνου, προσδοκῶ ἀνυπομόνως τὴν ἔλευσιν τοῦ μαρκησίου, ἵνα μετάσχῃ καὶ αὐτὸς τῆς ἀργολογίας μας.

¹) Incroyables ἐκαλοῦντο ἐν Γαλλίᾳ κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Διευθυντηρίου (Directoire) οἱ καλλωπισταὶ νεανίαι, οἱ muscadins πρότερον καλούμενοι καὶ κληθέντες βραδύτερον dandys, fashionables, lions, gommeux, κλπ.

Ὁ μαρκήσιος ἀφίκετο πράγματι μετὰ μίαν ἑβδομάδα ἀλλ' ἔμφροντις καὶ περιεσκεμμένος· ἐφάνη δὲ εἰς τὴν Καρολίναν, ὅτι ἦτο ψυχρότατος πρὸς αὐτήν. Ἐνέκυψεν ἀμέσως εἰς τὰς ἀγαπητάς του μελέτας, καὶ μόνον κατὰ τὸ γεῦμα ἐφαίνετο. Ἡ ζωὴ αὐτὴ τοσοῦτον μᾶλλον ὑπῆρξεν ἐπαισθητὴ εἰς τὴν Δεσποινίδα Σαὶν-Ζενέ, ὅσῳ ὁ μαρκήσιος ἐφαίνετο πολὺ πλέον ἢ κατὰ τὸ παρελθὸν ἀσμενίζων τὴν μετὰ τῆς μητρός του συζήτησιν· καὶ τοῦτο πρὸς μεγάλην ἐκείνης εὐχαρίστησιν, ἥτις ἐτρόμαζεν ἰδίως τὴν σιωπὴν καὶ τὴν σκέψιν. Οὕτω δὲ ἡ Καρολίνα, βλέπουσα ὅτι καθίστατο πλέον περιττή, ἵνα ζωογονῇ κἄπως τὴν συνομιλίαν, καὶ ὑπολαμβάνουσα ὅτι ἐπτόει μᾶλλον ἢ ἐξυπηρέτει τὸν μαρκήσιον, ἀπέσχε νὰ παραμένῃ ἐνώπιόν του, καὶ ἀπεφάσισε ν' ἀποσύρεται τὸ βράδυ ἐνωρίτερον.

(Ἕπεται συνέχεια).

ΤΑΣΟΥΛΑ

ΑΠΙΓΗΜΑ

(Συνέχεια καὶ τέλος· ἴδε προηγούμ. φύλλον).

Οἱ διάφοροι ὁπλαρχηγοὶ εἶχον συνενοηθῆ πρὸς ἀλλήλους καὶ συνενώσει τὰς δυνάμεις των ὅπως δεχθῶσι τὴν μάχην πρὸς τὸν τουρκικὸν στρατόν· μάχην ἀναπόφευκτον καὶ ἀποφασιστικήν. Ἡ τύχη ὄχι μόνον τῆς ἐπαναστάσεως ἀλλὰ καὶ αὐτῶν τῶν ἐθελοντῶν καὶ τῶν ἐπαναστατημένων χωρίων ἐξηρτᾶτο ἐκ τῆς μάχης αὐτῆς. Οἱ ἐπαναστάται, μετὰ πεντακοσίων περίπου χωρικῶν, συνεποσοῦντο εἰς δισχιλίους· ὀκτακισχίλιοι δὲ Τοῦρκοι κατεῖχον τὸ Πήλιον καὶ τὴν πρὸς τὴν παραλίαν πεδιάδα.

Τὸ μέρος, εἰς τὸ ὁποῖον αἱ πολυαριθμότεραι δυνάμεις τῶν ἐπαναστατῶν εἶχον συνέλθει τὴν ἐπαύριον τῆς συνεντεύξεως τοῦ Κίμωνος μετὰ τῆς Τασούλας, ἦσαν ἀκριβῶς οἱ ὑπερκείμενοι τῆς Μακρυνίτσας μικροὶ λόφοι· τὸ πῶμα εἰς ὃ ἀνῆκεν ὁ Κίμων οὐδ' εἶχε κινηθῆ ἀπὸ τοῦ μικροῦ ὀροπεδίου ἔνθα κατηυλίζετο.

Ἀπὸ πρωΐας ἡ μάχη εἶχεν ἀρχίσει ἀκροβολιστικῶς· τὰ πρῶτα σώματα τῶν ἐθελοντῶν μετὰ τῶν χωρικῶν, καταλείποντα τὸ βορειοδυτικῶς τῆς Μακρυνίτσας χωρίον Κερασιές, ἔνθα μᾶλλον εἶχον προσπελάσει οἱ Τοῦρκοι, ὑπεχώρουν ἐν τάξει πρὸς τὴν πολίχνην καταλαμβάνοντα τὰ ὑψώματα. Οἱ Τοῦρκοι ἀφ' ἑτέρου προύχώρουν ὀλονέν περὶ τὴν μεσημβρίαν εἰς μικρὰν ἀπὸ τῆς Μακρυνίτσης ἀπόστασιν ἡ μάχη εἶχεν ἀνάψει.

Οἱ Τοῦρκοι συμπαγεῖς, ἐν τάξει προήλαυνον πρὸς τὰ ὑψώματα ὑπερασπιζόμενα ὑπὸ τῶν ἐπαναστατῶν· οἱ τουφεκισμοὶ ἀδιάλειπτοι ἐπλήρουν τὸν ἀέρα κρότου καὶ καπνοῦ· πλησιέστερον ἠκούοντο αἱ κραυγαὶ τῶν μαχομένων, λοιδορίαι, σκώμματα, βλασφημίαι, ὕβρεις. Πλέον ἢ ἅπαξ οἱ ἐπαναστάται καταλείποντες τὰ φυσικά των ὀχυρώματα εἶχον ὁρμήσει πρὸς τὰ στίφη τῶν Τούρκων μετ' ἀκαθέκτου ὁρμῆς, καὶ οἱ ἐχθροὶ εἶχον ἀναγκασθῆ νὰ ὀπισθοχωρήσωσι βήματά τινα· ἔπειτα ἐπανήρχοντο εἰς τὰς θέσεις των καὶ οἱ Τοῦρκοι ἐπανέκτων εὐθὺς τὸ ἀπολεσθὲν διάστημα. Ἐπὶ μακρὸν ἡ ἔκβασις τῆς μάχης ἐκυμαίνετο ἀβεβαία. Οἱ Ἕλληνες ἤλπιζαν ὅτι σῶμα τριακοσίων περίπου ἐθελοντῶν κινῆσαν ἀπὸ τὰ πλησιέστερα πρὸς τὸ χωρίον Κερασιὲς παράλια θὰ κατέφθανεν ἀπὸ μιᾶς στιγμῆς εἰς ἄλλην ἐπιπίπτον κατὰ τῶν Τούρκων ἀπὸ τῶν πρὸς ἀνατολὰς τῆς Μακρυνίτσης ὑψωμάτων, ὅθεν ἐνόμιζον ἑαυτοὺς ἀσφαλεῖς. Ἐν τούτοις ἡ μάχη ἐξηκολούθει δι' αὐτοὺς νὰ εἶνε πανήγυρις. Ἐν μέσῳ γελώτων καὶ ἀστεϊσμῶν ἀπὸ τῶν ἀραιῶν αὐτῶν καὶ ἀτάκτων στίχων τὸ πῦρ ἀκατάπαυστον καὶ φονικὸν ἐδεκάτιζε τοὺς πειρωμένους ν' ἀνέλθωσι μέχρι τῶν ὀχυρωμάτων των Τούρκους. Ἡ ἐλπὶς ἀποφασιστικῆς ἐξόδου, ἥτις θὰ ἔτρεπεν εἰς φυγὴν τοὺς ἐχθρούς, ἠκτινοβόλει εἰς τὰ ὄμματα ὅλων· ἀνεμένετο μόνον ἡ κατάλληλος στιγμή.

Αἴφνης ὅμως ἐπὶ τῶν ἀνατολικῶν ὑψωμάτων, ἀφ' ὧν ἀνεμένετο ἡ ἐπικουρία, ἤρξαντο ἀναφαινόμενα τὰ ἐρυθρὰ φέσια τῶν Νιζάμ· αἱ κλιτύες τῶν λόφων γοργῶς ἐλάμβανον ὄψιν ἀγρῶν ἐγκατεσπαρμένων ὑπὸ μηκώνων. Κραυγὴ λύσσης ἐξέφυγεν ἀπὸ τὰ στήθη τῶν Ἑλλήνων· τὰ νῶτα αὐτῶν εἶχον καταληφθῆ ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ διὰ περιστροφῆς, ἣν αἱ ἀνωμαλίαι τοῦ ἐδάφους εἶχον ἀποκρύψει· πυρίνη ζώνη τοὺς περιέσφιγγεν ἤδη· οὐ μόνον ἡ ἐλπὶς τῆς νίκης ἐξέλειπεν αὐτοστιγμεί, ἀλλὰ καὶ πανολεθρία ἠπείλει αὐτοὺς ἀνηλεής, ἀναπόφευκτος.

— Εἴμεθα χαμένοι!

Ἀπὸ πολλῶν τὰ χείλη αἱ λέξεις αὗται στυγναὶ ὡς ὁ θάνατος εἶχον ἐκφύγει.

Οἱ ἀναμενόμενοι δὲν θὰ ἐπρόφθανον ἤδη νὰ ἑνωθῶσι μετὰ τῶν μαχομένων· οἱ Τοῦρκοι τοὺς ἔκοπτον ἔξω. Πᾶσα ὑπεράσπισις ἀπέβαινε ματαία, ἀδύνατος· μετὰ δύο ὥρας οἱ ἐχθροὶ συσφίγγοντες αὐτοὺς ἀπὸ τριῶν πλευρῶν, θὰ τοὺς συνέτριβον ὁλοτελῶς. Μία μόνη διέξοδος ἀπέμενε πρὸς ὀπισθοχώρησιν, πρὸς τὸ χωρίον Πορταριὰ καὶ τ' ἄλλα ἐκεῖσε χωρία Μηλιαίς, Ἅγ. Λαυρέντιον, Προμήρι.

Ἡ ὑποχώρησις ἀπεφασίσθη, αἱ διαταγαὶ ἐδόθησαν ὅπως τηρηθῇ ἡ ἐφικτὴ τάξις. Ἀλλ' ἔπρεπε νὰ κρατηθῶσιν οἱ Τοῦρκοι ἀπὸ τοῦ βορειοανατολικοῦ μέρους, ὅπως εἰς τοὺς ὑποχωροῦντας δοθῇ καιρός· τὸ ὀροπέδιον ἐφ' οὗ ἐμάχετο ἀκόμη τὸ σῶμα τοῦ Κίμωνος ἐκρίθη τὸ προσφυέστερον σημεῖον πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς ὑποχωρήσεως· τίς θὰ παρέμενεν ἐκεῖ θυσιάζων ἑαυτὸν ὑπὲρ τῶν ἄλλων;

Ὁ ἀρχηγὸς εἶχε πληγωθῆ κατὰ τὸν μηρὸν καὶ οἱ ὁπλῖται του θέλοντες νὰ τὸν σώσωσιν ἐπέσπευδον τὴν ὑποχώρησιν· ἡ ἀταξία ἐπὶ τοῦ μικροῦ ὀροπεδίου ἦτο ἀπερίγραπτος. Ὁ ἀρχηγὸς ἐκάλεσε παρ' ἑαυτῷ τὰ *τρία πρωτοπαλλήκαρα* ἐν οἷς καὶ ὁ Κίμων.

— Παιδιά, εἶμαι πληγωμένος· ὅτι δὲν εἰμπορῶ νὰ κάμω ἐγὼ πρέπει νὰ τὸ κάμετε σεῖς.

— Διάταξε, ἀρχηγέ.

— Πρέπει νὰ κρατήσετε τοὺς Τούρκους 'ς αὐτὸ ἐδῶ τὸ μέρος ὡς που νὰ φύγουν οἱ 'δικοί μας.

— Καλά, ἀρχηγέ, μένομ' ἐμεῖς.

— Ἂς μείνουν ὅσοι θέλουν· ἐγὼ ἀντὶ νὰ σᾶς βοηθήσω, καθὼς εἶμαι, θὰ σᾶς ἔκαμνα κακό· δὲν 'μπορῶ νὰ κουνηθῶ· μοῦ φθάνουν δυὸ *παλληκάρια* νὰ μὲ βαστάξουν ὡς που νὰ φθάσω τοὺς ἄλλους.

Ἡ θέλησις ἢ μᾶλλον ἡ διαταγὴ ἐγένετο εὐθὺς γνωστὴ μεταξὺ τῶν ἐθελοντῶν· ὅλοι οἱ παρόντες ἔμειναν· δύο μόνον μὴ δυνάμενοι ν' ἀντιστῶσιν εἰς τὰς παρακλήσεις του τὸν συνώδευσαν ὑποβαστάζοντες αὐτὸν χωλαίνοντα.

— Βαστᾶτε, παιδιά!

Ἦτο ἡ τελευταία παρότρυνσις αὐτοῦ καὶ ὁ ἀποχαιρετισμός.

Οἱ ἀπομείναντες περὶ τοὺς ἑβδομήκοντα σιγηλοὶ περιεκύκλωσαν τὸν Κίμωνα· ἐνστίκτως ἡ ἐμπιστοσύνη ἔστρεφε τὰ βλέμματά των πρὸς αὐτὸν μόνον.

— Καρδιά, μωρὲ παιδιά, καὶ δὲ θὰ μᾶς φάνε οἱ σκύλοι! ἀνέκραξεν εὐθύμως καὶ διέθεσε τοὺς συστρατιώτας του εἰς ἡμικύκλιον ἐπὶ τοῦ μικροῦ ὀροπεδίου ὄπισθεν φυσικῶν ὀχυρωμάτων.

— Φωτιά! καὶ μὴ κουνιέστε!

Καὶ τὸ πῦρ συνεχές, ἀδιάλειπτον, ἤρξατο ἐκ νέου κατὰ τῶν βραδέως πρὸς τὸ μικρὸν βουνὸν προχωρούντων ἐχθρῶν.

Οἱ πυκνοὶ καὶ ζωηρότεροι πυροβολισμοὶ ἠνάγκασαν μετ' ὀλίγον τοὺς Τούρκους νὰ στραφῶσι μετὰ μείζονος προσοχῆς καὶ πείσματος πρὸς τὸ ὀροπέδιον μεταβληθὲν εἰς φρούριον· αἱ σφαῖραι πολλαὶ καὶ συνεχεῖς ἐσύριζον περὶξ τῶν ἐθελοντῶν. Ὁ Κίμων εἶχε παρ' ἑαυτόν, εἰς μικρὰς ἀποστάσεις, τοὺς συντρόφους τῆς *μάγκας* του· ἡ φωνή του ὑψοῦτο ὑπὲρ τὰς τῶν ἄλλων ὑπερβάλλουσα ἐνίοτε τὸν βαρὺν καὶ συνεχῆ πάταγον τῶν τουφεκισμῶν τῶν μαχομένων.

— Κρατεῖτε, παιδιά!

— Ἀ! καὶ τὸν ἔφαγα τὸ Γκέγκη!

— Βάρ' του, βάρ' του ἐκείνου μὲ τὸ μακρὺ σπαθί!

— Σ' ἔφαγα, Μαχμούτη!

— Φυσέκια, παιδιά, φυσέκια!....

Τὰ φυσίγγια ὠλιγόστευον, ὁ κίνδυνος ηὔξανε.

Κάτω, ἀπὸ τοὺς πλησιεστέρους τῆς Μακρυνίτσας γηλόφους, ὁμάδες χωρικῶν, γυναῖκες ὡς ἐπὶ τὸ πολύ, ἐθεῶντο ἀπὸ πρωΐας τὴν μάχην· αἱ ποικίλαι αὐτῆς περιπέτειαι ἐφαίνοντο ἀποτυποῦσαι ἐπὶ τοῦ πλήθους ἐκείνου διαφόρους συγκινήσεις.

Τὰς μικρὰς ἐπιτυχίας τῶν ἐπαναστατῶν ἐχαιρέτων κραυγαὶ ἐνθουσιώδεις καὶ ζωηραὶ κινήσεις, ὑφ' ὧν οἱ μικροὶ ὅμιλοι ἀνεκυμαίνοντο συνεχῶς μετατοπιζόμενοι· ὅταν ὁ κίνδυνος τῶν Ἑλλήνων ἐθελοντῶν ἐγένετο καταφανής, σιγὴ καὶ ἀκινησία πρῶτον οἱονεὶ ἀπελίθωσεν ὅλον τὸ πλῆθος ἐκεῖνο· μετὰ μικρὸν δέ, ἀνεπαισθήτως ἡ πολίχνη ἀπερρόφησε καὶ πάλιν τοὺς κατοίκους της· οὐδεὶς ἐφαίνετο πλέον· οἱ μικροὶ λόφοι ἀπέμειναν ἔρημοι.

Ἀλλ' ὁ ἐκ τοῦ μικροῦ ὀροπεδίου δεινὸς καὶ ἄπαυστος πυροβολισμὸς προσείλκυσεν ἐκ νέου τολμηροτέρους τινὰς νεανίσκους καὶ γυναῖκας ἔξω τῶν μικρῶν οἰκημάτων· εἶδον τὴν ὑποχώρησιν τῶν ἐπαναστατῶν καὶ ἐνόησαν τὸ ἔργον τῶν ἐπὶ τοῦ ὀροπεδίου μαχομένων. Μετὰ βραχὺν ἐτασμὸν τῶν περὶξ καθ' ὃν τὰ βλέμματα ἀνήσυχα καὶ λάμποντα περιειργάζοντο τὰς τοποθεσίας, τὰς διευθύνσεις, καὶ εἰς τ' ἀσθμαίνοντα στήθη πεφοβισμέναι αἱ καρδίαι βιαίως ἔπαλλον, ὡς εἰ μία μόνη φωνὴ εἰς τὰς ψυχὰς των νὰ ἐλάλει, τινὲς ἐκινήθησαν δρομαῖοι....

Διὰ τῆς στενῆς ἀτραποῦ τῆς ἀγούσης πρὸς τὸ ὀροπέδιον μετὰ μικρὸν νεανίσκοι καὶ χωριατοποῦλαι ἔσπευδον κομίζουσαι ἄρτον, ὕδωρ, φυσίγγια, ἀπὸ μικρᾶς ἐν Μακρυνίτσᾳ ἀποθήκης, πανία διὰ τοὺς πληγωμένους, πᾶν ὅ,τι ἐνομίζετο ἀναγκαῖον διὰ τοὺς μαχητάς....

Ὅταν ἀπὸ τὰς *πολιὰς* τῶν χωρικῶν τὰ φυσίγγια ἐξεχύθησαν πρὸ τῶν μαχομένων ἐπαναστατῶν, κραυγαὶ χαρᾶς καὶ ἐνθουσιασμοῦ ἐκάλυψαν ἐπὶ στιγμὴν τὸν πάταγον τῆς μάχης.

Καὶ ὅταν εἶδον τὸν ἄρτον καὶ τὸ ὕδωρ οἱ ὁπλῖται ἐνθυμήθησαν ἐξαίφνης τὴν πεῖναν καὶ τὴν δίψαν, αἱ ὁποῖαι ἀπὸ τοσούτων ὡρῶν ἐβασάνιζον αὐτοὺς λανθάνουσαι ὑπὸ τὸν βαρὺν τῆς πάλης κάματον. Ἐρρίφθησαν ἐπ' αὐτῶν ἀπλήστως ἀναλαμβάνοντες δυνάμεις νέας, εὔθυμοι, περιχαρεῖς, σχεδὸν ἐλπίζοντες.... τί;

Οἱ Τοῦρκοι ἀμέτρητοι κάτωθεν ἀνήρχοντο πρὸς αὐτοὺς πάντοτε ὡς πλήμμυρα μαύρη καὶ ἐρυθρά, ἀκράτητος.

Οἱ τὰ βορειοανατολικὰ ὑψώματα καταλαβόντες ἐξαπίνης εἶχον πειραθῆ μακρὸν ἐλιγμὸν ὅπως ἀνακόψωσι τὸν δρόμον εἰς τοὺς ὑποχωροῦντας· ἀλλ' οὗτοι εὑρίσκοντο ἤδη ἐκτὸς κινδύνου, ἐνῷ τὸ πολὺ τῶν τουρκικῶν δυνάμεων εἰς μάτην ἐπεκτεινόμενον πρὸς δίωξιν αὐτῶν, ὀλονὲν ἀπεμακρύνετο τοῦ ὀροπεδίου.

Οἱ τοῦτο πειρώμενοι νὰ ὑπερβάλωσι λυσσῶντες πρὸ τῆς κρατερᾶς ἀντιστάσεως ὀλονὲν ἐπλησίαζον πρὸς τοὺς ὑπερασπιστάς του· αἱ στιγμαὶ

τούτων ἦσαν ἠριθμημέναι· ἡ ἑσπέρα ἐπήρχετο ἤδη, κατηφής, ἀνιαρά, ἐμβάλλουσα εἰς τὴν ψυχὴν τὸ κρύος τῆς ἀθυμίας, τῆς ἀπογνώσεως.

Ὁ Κίμων ἐντείνων ἀδιαλείπτως τὴν προσοχήν του πρὸς τὰ κινήματα τῶν ἐχθρῶν δὲν ἔπαυε παροτρύνων τοὺς συστρατιώτας του εἰς τὸν ἀγῶνα καὶ διαθέτων αὐτοὺς καταλλήλως δι' ἐπανειλημμένων διαταγῶν.

— Φυσέκια, φυσέκια! φέρ' τε κι' ἄλλα! ἐκραύγαζε πρὸς τοὺς χωρικούς...

Αἴφνης ἡ φωνή του ἐσβέσθη ἐπὶ τὰ χείλη του· μετὰξὺ αὐτῶν εἶχεν ἀναγνωρίσει τὴν Τασοῦλαν.

— Τασοῦλα, ἀνέκραξε συνερχόμενος ἐκ τῆς ἐκπλήξεως· καὶ σὺ ἦλθες ἐδῶ;

Ἡ Τασοῦλα ὅλη ἐρυθρὰ καὶ ἀσθμαίνουσα ἐκ τοῦ δρόμου προσῆλθε παρ' αὐτὸν ἀλλάσσουσα ὀλίγον ὄψιν· ἔφερε μεταξὺ τῶν βραχιόνων της, ἀκουμβοῦσα αὐτὴν ἐπὶ τοῦ στήθους, στάμνον ὕδατος.

— Εἶσαι κακιωμένη ἀκόμη μαζύ μου;

Ἡ κόρη δὲν ἀπήντησε καὶ ἐχαμήλωσε τοὺς ὀφθαλμούς.

Ὁ Κίμων ἀποσπῶν αἴφνης τὰ βλέμματά του ἀπ' αὐτῆς ἐστράφη ζωηρῶς καὶ σκοπεύσας ἐκένωσε τὸ ὅπλον του· εἶτα ἐνθέτων ἐν αὐτῷ νέαν βολήν, τῇ ἀπέτεινε καὶ πάλιν τὸν λόγον·

— Ἂν μ' εὕρισκε τώρα τούρκικο βόλι, θὰ μ' ἐλυπώσουνα Τασοῦλα;

Ἡ νεᾶνις ὠχρίασε...

— Μὴ τὸ λές, μὴ τὸ λές...

— Τώρα ποῦ θὰ μὲ χασῃς γιὰ πάντα θὰ μὲ θυμᾶσαι καμμιὰ φορά;

Οἱ ὀφθαλμοὶ τῆς κόρης ἐθολώθησαν ἀπὸ τὰ δάκρυα.

Τὴν στιγμὴν ἐκείνην κραυγὴ ὑπερτάτης ὀδύνης ἠκούσθη· δύο ἢ τρία βήματα μακρὰν τοῦ Κίμωνος· οὗτος ἐστράφη περίτρομος· ὁ Μιχάλης ὁ φίλος του, ἐκτάδην κατακείμενος, ἔσφιγγε διὰ τῶν χειρῶν τὸ αἱματόφυρτον μέτωπόν του.

— Μοῦ τὸν ἔφαγαν τὰ σκυλιά! ὤμωξεν ὁ νεανίας ῥιπτόμενος παρὰ τὸ σῶμα τοῦ φίλου του.

Οὗτος ἤνοιξε τοὺς ὀφθαλμούς· εἶδε τὸν Κίμωνα κύπτοντα ἐπὶ τὴν κεφαλήν του, διήνοιξε νὰ χείλη του ἀγωνιῶν νὰ προφέρῃ λέξεις τινάς· ἄναρθρος ῥόγχος ἐξῆλθεν ἀπ' αὐτῶν· τὸ σῶμα του ἐτανύσθη ἐν ἐσχάτῳ σπασμῷ· ἦτο νεκρός.

— Μιχάλη! Μιχάλη! ἐφώνησεν ὁ Κίμων μὲ φωνὴν πνιγομένην εἰς τὰ δάκρυα. Μὲ τρέμουσαν χεῖρα ἀφῄρεσεν ἀπὸ τῆς κεφαλῆς τοῦ πτώματος τὸν μαῦρον σκοῦφον καὶ παρεμέρισε τὴν ἐπὶ τοῦ μετώπου μετὰ τοῦ αἵματος συμμεμιγμένην κόμην· ἡ σφαῖρα τυχοῦσα αὐτὸν ὑπεράνω τοῦ δεξιοῦ κροτάφου, ὑπὲρ τὸ κοῖλον τοῦ ὀφθαλμοῦ εἶχε κατασχίσει τὸ δέρμα τῆς κεφαλῆς καὶ συντρίψει τὸ κρανίον.

Ὑπὸ τὸ κράτος τῆς συγκινήσεως ὁ Κίμων ἀπέμεινεν ἐκεῖ ἀκίνητος καὶ ἐκτεθειμένος εἰς τὰς τουρκικὰς σφαίρας· δύο ἢ τρεῖς ἐσύριξαν ὑπὲρ τὴν κεφαλήν του· καθ' ἣν δὲ στιγμὴν νικῶν τῆς ψυχῆς του τὴν θύελλαν ἀνηγείρετο ὠχρὸς ὡς τὸ πτῶμα τοῦ φίλου του ἠσθάνθη ἰσχυρὸν κτύπον ἐπ' τῆς ἀριστερᾶς του ὠμοπλάτης καὶ αὐτοστιγμεὶ ἡ χλιαρότης τοῦ αἵματος τὸν ἔκαμε νὰ ἐννοήσῃ ὅτι ἦτο πληγωμένος. Ἔσπευσε νὰ καταλάβῃ τὴν προτέραν του θέσιν. Ἡ πληγή του ἦτο ἐλαφρά· πόνον δὲν ἠσθάνετο. Ἐκ τῶν συστρατιωτῶν του πέντε ἢ ἓξ κατέκειντο ἐδῶ καὶ ἐκεῖ πληγωμένοι· αἱ χωρικαὶ γονατισμέναι παρ' αὐτοὺς τοῖς ἐπεδαψίλευον τὰς φροντίδας των. Ἡ Τασοῦλα ὠχρὰ καὶ ἀπολιθωμένη ἵστατο εἰς τὴν αὐτὴν πάντοτε θέσιν.

Ὁ Κίμων βλέπων αὐτὴν εἶχε συνέλθει ἐκ τῆς συγκινήσεώς του· μηχανικῶς ἔψαυε διὰ τῆς δεξιᾶς χειρὸς τὴν πληγωμένην ὠμοπλάτην του, ἐφ' ἧς τὸ αἷμα εἶχε κηλιδώσει ἐξωτερικῶς τὸν ἐπενδύτην.

— Πληγώθηκες! ἀνεφώνησεν ἡ Τασοῦλα βλέπουσα τὸ αἷμα.

— Δὲν εἶνε τίποτα· δός μου 'λίγο νερό.

Ἡ νεᾶνις μόλις κρατουμένη εἰς τοὺς πόδας της ὑπήγειρε τὸ σταμνίον πλησιάζουσα αὐτὸ εἰς τὰ χείλη τοῦ Κίμωνος, ὅπτις ἔπιεν ἀπλήστως.

— Σ' εὐχαριστῶ, Τασοῦλα· μοῦ δρόσισες τὴν ψυχή· εἶδες... ὁ καϋμένος ὁ Μιχάλης σκοτώθηκε.

Ἡ νεᾶνις ἐξερράγη εἰς λυγμούς.

— Φύγε! φύγε! θὰ σᾶς πιάσουν!...

Ὄντως πᾶσα ἀντίστασις ἀπέβαινε τοῦ λοιποῦ ματαία. Μετ' ὀλίγον οἱ Τοῦρκοι θὰ κατελάμβανον τὸ ὀροπέδιον.

Αἱ χωρικαὶ πλήρεις τρόμου πρὸ τοῦ ἐπικειμένου ἀφεύκτου κινδύνου ἀπήρχοντο ἤδη τρέχουσαι καὶ κραυγάζουσαι πρὸς τοὺς μαχητάς·

— Φευγᾶτε! φευγᾶτε!

Ὁ Κίμων εἶδεν ὅτι ὀλίγαι στιγμαὶ τοῖς ὑπελείποντο ὅπως πειραθῶσι νὰ ἐκφύγωσι κατερχόμενοι τοῦ μικροῦ βουνοῦ πρὸς τὸ μέρος τῆς Πορταρίας, μὴ καταληφθεὶν ἔτι ὑπὸ τῶν Τούρκων.

— Παιδιά! ἀπ' ἐδῶ καὶ ἕτοιμοι!

Οἱ ἐθελονταὶ διετέθησαν πρὸς τὴν ὑποχώρησιν ἢ μᾶλλον πρὸς φυγήν· τινὲς ὑπεστήριζον τοὺς ἐλαφρῶς πληγωμένους· οἱ ἄλλοι ἔπρεπε νὰ καταλειφθῶσιν εἰς τὸ ἔλεος τῶν Τούρκων...

Ἡ Τασοῦλα ὠχρά, περίδακρυς δὲν ἀπέσπα τοὺς ὀφθαλμούς της ἀπὸ τοῦ Κίμωνος, καὶ διὰ φωνῆς πνιγομένης ὑπὸ τῶν λυγμῶν ἐπανελάμβανε·

— Φύγε, φευγᾶτε...

— Δὲν θὲς νὰ σκοτοθῶ, αἴ, Τασοῦλα; μὰ δὲν μοῦ κάμνει καρδιὰ νὰ σ' ἀφήσω... Ἔλα μαζύ μου, Τασοῦλα! πῶς θὰ ξεφύγῃς μόνη σου;

— Ὄχι, ὄχι! φύγε! γλύτωσε, πρόφθασε, φύγε!

— Πᾶμε! πᾶμε, Κίμωνα! ἐφώναζον οἱ ἐθελονταί...

Ὁ Κίμων στρεφόμενος ἐπιμόνως πρὸς τὸ μέρος τῶν ἐχθρῶν, μὲ τὰ βλέμματα ἀτενῆ, τοὺς μυκτῆρας διηνοιγμένους, βιαίως ἀναπνέων, ὠχρός, διὰ σπασμωδικῶν κινήσεων ἐξηκολούθει πυροβολῶν, καὶ μόνον ἀπέσπα ἀπ' αὐτῶν τὰ βλέμματα ἵν' ἀτενίσῃ τὴν Τασοῦλαν ἐπαναλαμβάνων ὡς ἀλλοφρονῶν:

— Ἔλα, ἔλα μαζύ μου!

— Ὄχι! ὄχι! ἀπήντησε καὶ πάλιν ἡ νεᾶνις, κινοῦσα ἀπελπιστικῶς τὴν κεφαλήν.... Φύγε, φύγε σύ...

— Ἔλα, Κίμωνα!

Ἐβόησαν καὶ πάλιν οἱ σύντροφοί του.

— Τώρα, τώρα· ἄλλη μιὰ τουφεκιά... Ἐμπρός σεῖς ἀπ' αὐτοῦ, κάτω.

— Πήγαινε, φύγε καὶ σύ, ἐπανελάμβανεν ἔνδακρυς μὲ φωνὴν ἱκετίδα ἡ Τασοῦλα, πλησιάσασα ἔτι μᾶλλον πρὸς αὐτὸν καὶ σχεδὸν ἁπτομένη τοῦ βραχίονός του...

— Γιατί θέλεις νὰ φύγω; τί σὲ μέλει ἐσένα ἀφοῦ δὲν θὲς νὰ ἔλθῃς μαζύ μου;

— Γιὰ τὸ Θεό, Κίμωνα! ἔλα, ἄς την· ἐκραύγαζον οἱ ἐθελονταί.

Ἡ χωρικὴ ἠμιθανὴς ἐκ τοῦ τρόμου καὶ τῆς ὀδύνης ἐπέθηκε καὶ τὰς δύο χεῖράς της ἐπὶ τὸ στῆθός του καὶ κλαίουσα ἐπανέλαβεν·

— Ἄς με, ἄς με 'μένα! φύγε σύ, Κίμωνά μου....

Ὁ Κίμων ἀνεσκίρτησε βιαίως· ἦτο ἡ πρώτη φορὰ καθ' ἣν τὸν ἀπεκάλει διὰ τοῦ ὀνόματός του καὶ τὸν ἀπεκάλει *Κίμωνά της*.

— Πές το, Τασοῦλα, πές το πάλι τ' ὄνομά μου...

Παράφορος αὐτὴ ἐρρίφθη εἰς τὸν τράχηλόν του κρύπτουσα τὸ πρόσωπόν της εἰς τοὺς κόλπους του.

— Μὲ πονεῖς, Τασοῦλα;

— Σ' ἀγαπῶ, σ' ἀγαπῶ, σ'ἀγαπῶ!

Καὶ ὡς εἰ ὅλη ἡ ψυχή της νὰ ἐξεχύθη εἰς τὰς τρεῖς αὐτὰς λέξεις, ὠχρά, ἐγκαταλελειμμένη ἐπὶ τὸ στῆθός του, ἐφαίνετο λιποθυμοῦσα.

Διὰ τῆς δεξιᾶς του χειρὸς αὐτός, τρέμων, παράφορος ἀνήγειρε τὴν κεφαλήν της καὶ τὰ χείλη των ἡνώθησαν εἰς ἓν μακρὸν περιπαθὲς φίλημα· Ἀπέμειναν ἐνηγκαλισμένοι· ὁ Κίμων διὰ τοῦ δεξιοῦ του βραχίονος περιέβαλλε τὴν κεφαλήν της σφιγκτά, ἐνῷ διὰ τῆς ἀριστερᾶς χειρός, συστελλομένης σπασμωδικῶς ὑπὸ τοῦ πόνου τῆς πληγῆς ἐκράτει πάντοτε τὸ ὅπλον του.

Τρεῖς ἐκ τῶν ἐθελοντῶν ἐπλησίασαν τρέχοντες τοὺς ἐραστὰς καὶ ἁρπάζοντες τὸν Κίμωνα τὸν ἔσυραν πρὸς ἑαυτοὺς ἀποτόμως.

— Ἔλα! ἄφησε τὰ παιδιάστικα! ἐχαθήκαμε!

Καὶ ἄκοντα, σκοτοδινιῶντα, κλονούμενον τὸν ἀπήγαγον, μηχανικῶς τρέχοντα διὰ τῆς κατωφερείας χωρὶς πλέον νὰ αἰσθάνεται, χωρὶς νὰ ἐννοῇ τίποτε.

Οἱ ὀλίγοι Ἕλληνες εἶχον ἐκφύγει, εἶχον σωθῆ. Οἱ Τοῦρκοι τραπέντες, ματαίως, εἰς δίωξιν αὐτῶν, εἶχον ἐγκαταλείψει τὸ μετὰ τοσούτου αἵματος διαφιλονεικηθὲν ὀροπέδιον· ἡ σιγὴ ἤδη ἐβασίλευεν ἐπ' αὐτό· δύο ἢ τρεῖς πληγωμένοι, κατακείμενοι ὄπισθεν πετρῶν, συνεῖχον τὰς οἰμωγάς των ὅπως μὴ προκαλέσωσι τὴν προσοχὴν τῶν ἐχθρῶν.

Ἐπὶ μεγάλου λίθου, κατακειμένη ὡς ἄπνουν σῶμα ἡ Τασοῦλα, κρατοῦσα τὴν κεφαλήν της μὲ τὰς χεῖρας βυθισμένας ἐντὸς τῆς πλουσίας της κόμης, ἀτακτου καὶ λυτῆς, σιωπηλὴ ἔκλαιεν, ἀπηλπισμένη καὶ ἔρημος ὡς ἡ δύστηνος πατρίς τις, ἣν οἱ ἐθελονταὶ δεκατισμένοι καὶ αἱματόφυρτοι εἶχον ἐγκαταλείψει ὑπὸ τὴν δουλείαν πάλιν καὶ τὴν συμφοράν.

Ἡ νὺξ εἶχεν ἤδη ἐπέλθει καλύπτουσα μὲ τὸν μαῦρόν της πέπλον τὴν ὡρρανισμένην γῆν, ἡ ὁποία εἶχεν ἐλπίσει εἰς τὴν ἐλευθερίαν, καὶ τὴν τάλαιναν κόρην, ἡ ὁποία μὲ τὸν θάνατον ἐν τῇ ψυχῇ εἶχεν ἴδει διὰ παντὸς ἐκλείποντα τὸν μόνον της ἔρωτα, τὴν ἀγάπην της ἐκείνην εἰς τὴν ὁποίαν δὲν εἶχε πιστεύσει μὴ τολμῶσα καὶ νὰ ἐλπίσῃ...

Λ. Γ. Η.

ΑΝΑΤΡΟΦΗ ΤΟΥ ΛΑΟΥ

Προχθὲς ἔρχεται καὶ μ' εὑρίσκει ὁ φίλος μου Κλαρᾶς, περιλύπως δὲ κινῶν τὴν κεφαλήν του, ὡς νὰ τῷ ἐπῆλθε δυστύχημά τι, μοῦ εἶπεν ἀναστενάζων:

— Εἰδές τα πάλι, εἰδές τα!

— Τί τρέχει; εἶπα μὲ ἀνησυχίαν, τί συνέβη;...

— Ταῖς ἀκακίαις τῆς ὁδοῦ Σταδίου, ποῦ ταῖς ἔβαλαν μέσα σὲ σιδερένια κάγκελα...

— Αἴ;...

— Ἄρχισαν νὰ ταῖς σπάνουν!

Διὰ νὰ ἐννοήσητε μὲ ποῖον τόνον εἶπε τὰς λέξεις ταύτας ὁ φίλος μου Κλαρᾶς, πρέπει νὰ τὸν γνωρίζετε. Λαμβάνω λοιπὸν τὴν τιμὴν νὰ σᾶς τὸν συστήσω· εἶνε γέρων ὁμήλικός μου, σχεδὸν πενήντα πέντε ἕως ἑξήντα ἐτῶν, μὲ *φαβορίταις* καὶ ὑψηλὸν πῖλον. Ἔμεινεν εἴκοσι περίπου ἔτη εἰς διαφόρους πόλεις τῆς Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας ἐμπορευόμενος βαμβακερὰ καὶ μελετῶν τὸν εὐρωπαϊκὸν βίον ὡς πρακτικὸς ἄνθρωπος. Ἐνόσῳ ἔχει τὸ στόμα του κλειστὸν τὸν ἐκλαμβάνετε ὡς Εὐρωπαῖον, ἀλλ' ἅμα τὸ ἀνοίξῃ γίνεται ἀμέσως Χῖος. Τί τρομερὸν πρᾶγμα εἶνε αὐτὴ ἡ χιακὴ προφορά! Ὁ καθαρὸς Χῖος δυνατὸν νὰ ζήσῃ εἴκοσι, τριάκοντα ἔτη εἰς τὴν Εὐρώπην... εἰς

τὴν Ἀσίαν, τὴν Ἀφρικήν, τὴν Ἀμερικὴν ἢ τὴν Ὠκεανίαν, δυνατὸν νὰ λησμονήσῃ σχεδὸν τὴν γλῶσσάν του, ἀλλὰ τὴν προφοράν του, δὲν τὴν λησμονεῖ· πίπτουν οἱ ὀδόντες του, πίπτει ἡ κόμη του· ἀλλ' ἡ προφορὰ μένει. Ὁ φίλος μου Κλαρᾶς εἶνε πρὸς τούτοις καὶ ἄνθρωπος μὲ μεγαλὴν καλαισθησίαν. Ἰδίως δ' ἐπῆρε κατάκαρδα τὸ ζήτημα τοῦ καλλωπισμοῦ τῶν Ἀθηνῶν. Τὴν πρωτεύουσαν τῆς Ἑλλάδος τὴν θέλει ὡραίαν « διὰ νὰ μὴν ἔρχωνται καὶ τὴν βλέπουν οἱ φράγκοι καὶ μᾶς ὑβρίζουν ὡς βαρβάρους ». Ὀλίγον κατ' ὀλίγον τὸ ἐνδιαφέρον τοῦτο μετεβλήθη εἰς πάθος, καὶ μονομανίαν. Μεριμνᾷ περὶ τῶν Ἀθηνῶν ὡς νὰ ἦσαν κτῆμά του. Τὰς εἰδήσεις τὰς ὁποίας δημοσιεύουν ἐφημερίδες τινὲς περὶ καθαριότητος τῆς πόλεως τὰς στέλλει αὐτός. Ὅταν γείνῃ τι πρὸς ἐξωραΐσιν τῆς πόλεως, σᾶς πλησιάζει, μειδιῶν, τρίβων τὰς χεῖρας ἐξ εὐφροσύνης· τὸ ἐννοεῖτε δίχως νὰ σᾶς τὸ εἰπῇ.

Φαντάζεσθε λοιπὸν μὲ ποῖον ἀληθῆ πόνον μοὶ εἶπεν ὅτι ἤρχισαν νὰ θραύουν τὰ δενδρύλλια τῆς ὁδοῦ Σταδίου.

Μετά τινας στιγμὰς σιγῆς, ἐξηκολούθησε·

— Τί τὰ θέλεις φίλε μου, εἴμεθα βάρβαροι ἀκόμη· ὅταν μᾶς τὸ λέγουν οἱ ξένοι, θυμόνομεν, καὶ ἡ ἀξιοπρέπειά μας ἀπαιτεῖ νὰ θυμώνωμεν, ἀλλὰ μεταξύ μας πρέπει νὰ τὸ ὁμολογοῦμεν· ὁ λαός μας εἶνε πολὺ ὀπίσω· δὲν ἔχει ἀνατροφήν, ἀλλὰ δὲν πταίει αὐτός· κανεὶς δὲν ἐφρόντισε δι' αὐτόν· τὸν ἄφησαν εἰς τὸν ἑαυτόν του, τὸν ἐγκατέλειψαν μὲ τὰ ἔνστικτά του.

— Ἐν μέρει ἔχεις δίκαιον, φίλε μου Κλαρᾶ, δὲν τὸ ἀρνοῦμαι, ἀλλ' εἶσαι ὑπερβολικός.

— Ὑπερβολικός! Ὅλο αὐτὸ μοῦ κοπανᾷς, ὑπερβολικός! Δὲν μοῦ λέγεις, σὲ παρακαλῶ, τί ἔγεινε τὸ ἄγαλμα τοῦ γάλλου γλύπτου Δαβίδ, τὸ ἀριστούργημα ἐκεῖνο ποῦ ἔβαλεν ἐπάνω εἰς τὸν τάφον τοῦ Μάρκου Βότσαρη; τὰ παληκάρια μας τὸ ἔβαλαν σημάδι, καὶ τὸ ἀκρωτηρίαζαν μὲ γέλια, καὶ ὅταν ἐπῆγεν ὁ γέρων γλύπτης εἰς τὸ Μεσολόγγι, ἐξόριστος, καὶ τὸ εἶδεν, ἐσκέπασε τὸ πρόσωπόν του μὲ τὰς χεῖράς του καὶ ἔκλαυσε καὶ εἶπε τῆς κόρης του· « Γρήγορα, γρήγορα, νὰ φύγωμε ἀπ' ἐδῶ!»

— Δὲν συλλογίζεσαι καὶ τὴν ἐποχήν; οἱ Ἕλληνες τοὺς χρόνους ἐκείνους ὡς μόνην των ἀνατροφὴν ἐλάμβανον νὰ πολεμοῦν καὶ ν' ἀποθνήσκουν διὰ τὴν πατρίδα· πότε ἤθελες νὰ μάθουν νὰ ἐκτιμοῦν καλλιτεχνικὰ ἔργα;....

Ὁ φίλος μου Κλαρᾶς ἐξέβαλε τὴν ταμπακέραν του καὶ ἐστούμπωσεν τοὺς ῥώθωνάς του ἐπανειλημμένως διὰ ταμβάκου, τοῦτο δὲ ἦτο σημεῖον ὅτι ἦτο πολὺ τεταραγμένος.

— Ἀ! ἔτσι; ἐγὼ θαρρῶ πῶς τοὺς ἔφθανε νὰ φανοῦν γενναῖοι 'ς τοὺς Τούρκους, δὲν ἦταν ἀνάγκη νὰ δείξουν τὴν παληκαριά τους 'ς τὸ μαρμάρινο κορίτσι· ἀλλ' ἂς εἶνε· αὐτοὺς ἂς τοὺς συγχωρήσωμεν· μὰ τί θὰ μοῦ εἰπῇς διὰ τὰ μνημεῖα τοῦ Λενορμὰν καὶ τοῦ Μυλλέρου, κοντὰ εἰς τὸν Κολωνόν, ποῦ τἄχουν σπάσῃ, ἀκρωτηριάσῃ, καταστρέψῃ; εἰμπορεῖς νὰ μοῦ φέρῃς καμμίαν γενναιότητα πάλιν διὰ νὰ μοῦ δικαιολογήσῃς αὐτὴν τὴν σκληρότητα, τὴν ἀπανθρωπίαν; Τώρα, ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας, ἔγεινεν αὐτὴ ἡ βεβήλωσις. Ὑπερβολικός! εἰπέ καὶ πάλιν ὅτι εἶμαι ὑπερβολικός!

— Ἄκουσέ με, φίλε μου Κλαρᾶ, τῷ εἶπον, ἡ ἀνάπτυξις τοῦ λαοῦ μας βεβαίως δὲν εἶνε μεγάλη· δὲν εἴξευρε ποῖος ἦτο οὔτε ὁ Λενορμὰν οὔτε ὁ Μύλλερος κατέστρεψε πρᾶγμα τὸ ὁποῖον δὲν εἴξευρε τί ἦτο· εἰπέ τον ἀμαθῆ, ὄχι ὅμως βάρβαρον.

— Ὡραῖον ἐπιχείρημα! τότε λοιπὸν διότι δὲν εἰξεύρει τί εἶνε ὁ Παρθενὼν ἂς ὑπάγῃ νὰ τὸν κρημνίσῃ διὰ νὰ κάμῃ ἀσβέστη· ὡραία δικαιολογία! πρέπει ν' ἀθωωθῇ ὁ κατηγορούμενος ὡς ἀκαταλόγιστος· ἀλλ' ἐγὼ θὰ σοῦ φέρω ἄλλα παραδείγματα· ὅταν ἐμβαίνῃ εἰς μίαν ἅμαξαν τοῦ σιδηροδρόμου, τί κάμνει ὁ πελάτης σου, ὁ λαός, διὰ τὸν ὁποῖον σήμερα ἐγὼ ὁμιλῶ ὡς εἰσαγγελεὺς καὶ σὺ ὡς συνήγορος; καταστρέφει ἢ θραύει τὴν ὕαλον τοῦ παραθύρου· ξεσχίζει διὰ τῆς μαχαίρας του τὸ ἀνάκλιντρον· ὅταν πηγαίνῃ περίπατον τί κάμνει; καταστρέφει τὰ ἐδώλια τῶν δενδροστοιχιῶν· νομίζω ὅτι τὰ πράγματα αὐτὰ εἶνε ἀρκετὰ χαμηλὰ ὥστε τὰ φθάνει ἡ ἀνάπτυξίς του· ἀλλὰ πράττει τὸ κακὸν ἐν ἐπιγνώσει, ἐκ χαιρεκακίας· ὄχι διὰ νὰ ὠφεληθῇ, ἀλλ' ἁπλῶς διὰ νὰ κάμῃ ζημίαν· δὲν ἔχει συναίσθησιν τοῦ καθήκοντος· δὲν ἔμαθε νὰ σέβεται τὴν ἰδιοκτησίαν τοῦ ἄλλου.

Ἐξέβαλε καὶ πάλιν τὴν ταμπακέραν του καὶ πυρετωδῶς ἐπλήρωσε τὴν ῥινά του.

— Ἀμ' αὐταῖς ταῖς ἀκακίαις, ποῦ εἶνε ὁ στολισμὸς τῆς ὁδοῦ Σταδίου τί τοῦ ἦλθε νὰ ταῖς πειράξῃ;... τί τὸν ἔβλαπταν; δὲν ἔχουν οὔτε χέρια οὔτε πόδια νὰ κακοποιοῦν· μένουν ἥσυχα βιζωμέναι εἰς τὴν θέσιν των, μέσα εἰς τὰ κάγκελά των· σὲ βεβαιῶ, ὅτι ἂν δι' ὅλα τἄλλα εἰμπορῶ νὰ φανῶ ἐπιεικὴς πρὸς τὸν πελάτην σου λαόν, διὰ τὴν καταστροφὴν τῶν ἀκακιῶν ὅμως θὰ εἴζητοῦν τὴν παραδειγματικὴν τιμωρίαν του.

— Διατί; ἠρώτησα.

— Διότι ὅταν θραύῃ μίαν ὕαλον ἢ ξεσχίζῃ ἕνα καναπέν, κάμνει τοῦτο εἰς τὴν παραφορὰν τοῦ ὁρμεμφύτου· πιθανὸν ἔπειτα νὰ μετανοῇ· ἀλλὰ ἡ δημοτικὴ ἀρχὴ δι' αὐτὸ ἴσα ἴσα ἔκλεισεν εἰς κάγκελα τὰ μικρὰ δένδρα τῆς ὁδοῦ Σταδίου· διὰ νὰ τὰ προφυλάξῃ ἀπὸ τὴν πρώτην ὁρμήν. Λέγουν διὰ τὸν Ἰούλιον Καίσαρα ὅτι ὅταν ἐθύμωνε διὰ νὰ μὴν εἰπῇ τίποτα κακὸν ἔλεγε τὸ Ἀλφάβητον ἕως ὅτου νὰ τοῦ περάσῃ ὁ θυμός του· ἀλλ' οἱ καταστροφεῖς τῶν ἀκακιῶν δὲν σταματοῦν πρὸ τῶν κιγκλίδων· ἐπιμένουν· ἐκτελοῦν μὲ ψυχρὸν σκέψιν τὸ κακόηθες ἔργον των· ἐκ προμελέτης!...

Ἐγὼ ἔμεινα σιωπῶν διότι δὲν εὕρισκον οὐδὲν ν' ἀπαντήσω· ἤθελον δι' ἑνὸς ἰσχυροῦ ἐπιχειρήματος ν' ἀνατρέψω ὅλα ὅσα εἶπε, νὰ δικαιολογήσω, νὰ ἐξαγνίσω τὸν λαόν.

Ἀλλ' ὁ φίλος μου Κλαρᾶς δὲν ἐσεβάσθη τὴν σιωπήν μου· ἀνηλεής, εἰρωνικὸν τόνον δοὺς εἰς τὴν φωνήν του, ἐξηκολούθησε:

— Καὶ ἔπειτα μοῦ θέλετε καὶ δημοκρατίαν μὲ τέτοιον λαόν! καθόλου δὲν ἀπόρησα ὅταν ἤκουσα νὰ συγχέεται ἡ δημοκρατία μὲ τὸν κοινωνισμόν· νὰ δώσῃς ὅλην τὴν ἐξουσίαν εἰς λαὸν ἀμόρφωτον, ἀπαιδαγώγητον, εἶνε ὡς ν' ἀνοίγῃς κλωβὸν τίγρεων καὶ λεόντων· θὰ ὁρμήσουν ἐν μέσῳ τῆς κοινωνίας, θὰ σπαράξουν, θὰ ξεσχίσουν, θὰ σκορπίσουν αἷμα, καταστροφήν, καὶ θάνατον. Αἴ, φίλε μου! ὁ λαὸς ἔχει ἀνάγκην ἀνατροφῆς· μορφώσατέ τον· σεῖς οἱ ὁποῖοι θέλετε νὰ σᾶς κυβερνᾷ ὁ λαός, φροντίσατε ν' ἀναθρέψητε τὸν κυβερνήτην σας.

Μὲ εἶχε καταλάβῃ ἀπερίγραπτος δυσθυμία· ἀγαπῶ θερμῶς τὸν λαόν· ἐμεμφόμην ἐμαυτόν διότι δὲν εὕρισκόν τι νὰ τὸν ὑπεραspίσω· ἐνόμιζα ἐμαυτόν ὡς ἄνανδρον ἰστάμενον μὲ σταυρωμένας χεῖρας ἐν ᾧ ἔπληττον πλησίον μου ἀγαπητόν μοι ὄν.

— Ἀ! ἔχεις ἄδικον, ἐφώναξα αἴφνης· ἔχεις ἄδικον νὰ κατηγορῇς ὁλόκληρον τὸν ἑλληνικὸν λαόν, διότι δύο, τρεῖς, δέκα ἄνθρωποι βεβηλώνουν καὶ καταστρέφουν· ἑκάστη κοινωνία ἔχει καὶ τὰ καθάρματά της· τὸ ὡραιότερον κρασὶ ἔχει τὸ καταπάτι του· ὁ ἑλληνικὸς λαὸς εἶνε ἀμαθής, ἔχει ἀνάγκην μορφώσεως, ταχέως μάλιστα, ἀλλ' εἶνε εὐάγωγος, ἔχει ἀγαθὴν φύσιν. Καὶ εἶσαι ὑπερβολικός, φίλε μου Κλαρᾶ. Διὰ νὰ κάμῃς ὡραίας τὰς Ἀθήνας, εἶσαι ἱκανὸς νὰ καταδικάσῃς ὅλους τοὺς Ἀθηναίους. Ναί, εἶσαι ὑπερβολικός.

— Πιθανόν! μοὶ ἀπήντησεν ὁ φίλος μου Κλαρᾶς.

ΓΕΡΟΣΤΑΘΗΣ

Χίων φυγάδες ἐλθόντες εἰς Σπάρτην πολλὰ κατηγόρουν τοῦ παρ' αὐτοῖς μένοντος Σπαρτιάτου Παιδαρήτου· προσκαλέσασα δὲ αὐτοὺς ἡ μήτηρ ἐκείνου Τελευτία καὶ ἀκούσασα τὰς κατηγορίας, ἐπειδὴ τῇ ἐφάνη ὅτι πράγματι σφάλλει ὁ υἱός της, ἐπέστειλεν αὐτῷ ταῦτα· « *Ἡ μήτηρ τῷ Παιδαρήτῳ*· ἢ ἄλλαξε διαγωγήν, ἢ μένε αὐτοῦ διὰ παντός, καὶ μὴ ἀποφασίσῃς νὰ πατήσῃς ποτὲ εἰς τὴν Σπάρτην».

ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ ΤΟΥ ΧΩΡΙΟΥ

Ἀλφάβητον τῆς ἀγάπης.

Ἀρχισε γλῶσσα, νὰ λαλῇς καὶ τὸ τραγοῦδι ἂς τρέχῃ,
Γιατ' ἡ ἀγάπη ἔχει ἀρχὴ καὶ τελειωμὸ δὲν ἔχει.

Βοτάνι εἶν' ἡ ἀγάπη μου, μαχαίρι κοφτὸ τριφύλλι,
Ῥιζόνει μέσα 'ς τὴν καρδιὰ κι' ἀνθεῖ 'ς τὰ δυό μου χείλη.

Γλυκοξημέρωσ' ἡ αὐγὴ καὶ νύχτα εἶν' ἀκόμα·
Τὴν νύχτα ἔχεις 'ς τὰ μάτια σου καὶ τὴν αὐγὴ 'ς τὸ στόμα.

Δεμένο ἂν μ' ἔχουν 'ζὲ σκλαβιὰ τὰ σίδερά μου ἀνοίγω·
Δεμένο μ' ἔχουν δυὸ 'ματιαὶς καὶ δὲν 'μπορῶ νὰ φύγω.

Ἐγὼ εἶμ' ἕνα μικρὸ δεντρί, καὶ σὺ πουλάκι ἂν ἦσαι,
Πέταξε κ' ἔλα 'ς τὸ δεντρὶ καὶ τὴ φωλιά σου χτίσε.

Ζωὴ κι' ἀγάπη, ἡ δυὸ μαζὶ τί ταιριαστὸ ζευτάρι;
Εἶν' ἡ ἀγάπη λούλουδο κι' εἶν' ἡ ζωὴ κλωνάρι.

Θέλα νἆχα δυὸ καρδιαῖς, δυὸ γνώμαις 'ς τὸ κεφάλι,
Σὰν θὲ νὰ πονοῦσ' ἡ μιὰ καρδιὰ νὰ χαίρονταν ἡ ἄλλη.

Θέλεις νὰ ἰδῇς ἂν σ' ἀγαπῶ; γιὰ κύτταξέ με πρῶτα·
Τὰ δυό μου χείλη μὴ βωτᾷς, τὰ δυό μου μάτια ῥώτα.

Ἰτιά, ποῦ πίνεις τὰ νερά, κακόευχη, στοχάσου·
Μὴν πῇς ἀγάπης δάκρυα καὶ κάψῃς τὰ κλαριά σου.

Καὶ μ' ἀγαπᾷς καὶ σ' ἀγαπῶ· κρυφὸ καθένας τᾄχει,
Ἐγὼ δὲν εἶπ' ἀκόμη ναί — καὶ σὺ δὲν εἶπες ὄχι.

Λαλοῦν σ' ἀηδόνι· ἅμα σὲ ἰδοῦν, ῥοδακινιὰ ἀνθισμένη,
Μον' ἡ καρδιά μου, κι' ἂν λαλῇ, ἅμα σὲ ἰδῇ σωπαίνει.

Μέτρησε, Νύχτα, τἄστρα σου, κι ἂν λείπῃ ἕνα ζευγάρι,
Ῥώτησ' ἐμένα νὰ σοῦ 'πω, ποιὸς κλέφτης σ' τἄχει πάρει.

Νικᾷ ἡ 'μέρα τὴν αὐγή, καὶ ὁ ἥλιος τὸ φεγγάρι,
Νικᾷ ἡ 'δική σου ἡ ἐμμορφιὰ καθ' ἐμμορφιὰ καὶ χάρι.

Ξάστερα μάτια, φωτερά, σὰν τὰ οὐράνια 'μοιάζουν
Καὶ ψυχαλίζουν κάποτε χωρὶς νὰ συννεφιάζουν.

Ὀβράχος, ὁ ξερόβραχος, 'λίγο νερὸ σταλάζει·
Ἀχ! ἡ 'δική σου ἡ ἀπονιὰ μηδὲ μὲ βράχο 'μοιάζει.

Πόθος λέει: ἀγάπη ἀληθινὴ μὲ τὸν καιρὸν στερεύει;
Σκορπάει ὁ μόσχος μυρωδιὰ χωρὶς νὰ 'λιγοστεύῃ.

Ῥιζόν' ἡ ἀγάπη 'σὰν μηλιὰ 'ς ἑνὸς γκρεμνοῦ τὴ μέση,
Κι' ὅποιος τὰ μῆλά της ζητᾷ μεσ' τὸν γκρεμνὸ θὰ πέσῃ.

Σ'τὴ γῆ ποῦ θὰ μὲ 'θάψουνε τὸ χῶμα θὰ πυρώσῃ
Κι' ἀπ' τὴ φωτιὰ δὲν θὰ 'μπορῇ χορτάρι νὰ φυτρώσῃ.

Τὴν ὥρα ποῦ γεννήθηκες σὲ μοίρασαν ἡ Μοῖραις·
Ἐπῆρες χάραις κ' ἐμμορφιαίς, μόνον καρδιὰ δὲν 'πῆρες.

Ὑπομονή! τί γιατρικὸ θαρρεῖς πῶς σὲ γιατρεύει,
Κ' ἐνῷ τὸν πόνο σοῦ περνᾷ, κρυφὰ σὲ φαρμακεύει.

Φτωχὴ καρδιά, ραγίστικες σὰν νὰ ἤσουνε κρυστάλλι·
Τὸ χέρι ὁποῦ σὲ ράγισεν, ἂς μὴ ραγίσῃ κι' ἄλλη.

Χαρὰ 'ς ἐκείνη τὴν ψυχὴ τὴ σιδεροκλασμένη
Ποῦ ἀπ' τὴν ἀγάπη τρέφεται κι' ἀπ' τὸν καϋμ' ὀμμορφαίνει.

Ψαρᾶς θὰ γείνω 'ς τὴ στεριὰ μ' ἀγκίστρια δολωμένα
Γιὰ νὰ ψαρέψω μιὰ καρδιὰ ποῦ δὲν πονεῖ γιὰ μένα.

Ὠιμέ! πικρὸς ὁ χωρισμός· καϋμὸ καὶ πόνο φέρνει,
Γίνεται Χάρος ξωντανὸς κι' ὅ,τι ἀγαπᾷς σ' τὸ παίρνει.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΔΡΟΣΙΝΗΣ

ΑΝΕΚΔΟΤΑ ΕΚ ΤΟΥ ΒΙΟΥ ΤΟΥ ΟΥΓΚΩ

Αἱ ἐφημερίδες ἐξακολουθοῦσι δημοσιεύουσαι πολλὰ καὶ περίεργα ἀνέκδοτα περὶ Οὐγκώ. Τινὰ ἐξ αὐτῶν παραθέτομεν ἐνταῦθα:

Μία ἐκ τῶν ἰδιοτροπιῶν τοῦ Οὐγκὼ ἦν ὅτι, καίπερ δεχόμενος ἀσμένως φίλους κατ' οἶκον, αὐτὸς οὐδένα ἐπεσκέπτετο. Ὅτε ἐν ἔτει 1849 ἐπρόκειτο νὰ ἐκλεχθῇ πρόεδρος τῆς δημοκρατίας ὁ πρίγκηψ Ἱερώνυμος Ναπολέων, πλησιάσας μίαν ἡμέραν τὸν ποιητὴν, εἶπεν αὐτῷ· «Ὁ ἐξάδελφός μου Λουδοβῖκος σᾶς ἐπεσκέφθη καὶ δὲν σᾶς εὗρε κατ' οἶκον. Δὲν θὰ ἀποδώσητε τὴν ἐπίσκεψιν;— Οὐχί, διότι, ὡς γινώσκετε, οὐδένα ἐπισκέπτομαι». Μετ' ὀλίγας ἡμέρας ὁ Οὐγκὼ μετοικήσας ἐτακτοποίει ἰδίᾳ χειρὶ ἔπιπλα ἐν τῷ νέῳ του οἰκήματι, ὅτε ἤνοιξεν ἡ θύρα καὶ ἐφάνη ὁ Λουδοβῖκος Ναπολέων. «Ἠναγκάσθην νὰ ἐκβιάσω τὴν εἴσοδον», εἶπεν. Ὁ Οὐγκὼ κατῆλθεν ἐκ κινητῆς κλίμακος, ἐξ ἧς προσήρτα εἰκόνα εἰς τὸν τοῖχον, ἐπειδὴ δὲ δὲν ὑπῆρχον πρόχειροι ἕδραι, καὶ αὐτὸς καὶ ὁ πρίγκηψ ἐκαθέσθησαν ἐπὶ κιβωτίων. «Μὲ διέβαλον πρὸς ὑμᾶς, εἶπεν ὁ πρίγκηψ καὶ αἰσθάνομαι τὴν ἀνάγκην ν' ἀπολογηθῶ». Ἤρξατο τότε ἡ περίεργος συνδιάλεξις, ἣν ὁ Οὐγκὼ ἀφηγήθη βραδύτερον ἐν τῇ «Ἱστορίᾳ ἑνὸς ἐγκλήματος». Ὁ μέλλων Καῖσαρ ἀπέκρουσεν ὡς ὕβριν πᾶσαν πρόθεσιν ἐπιβουλῆς κατὰ τῆς δημοκρατίας, διεβεβαίωσε δ' ὅτι ἦν εἰλικρινέστατος. Τὴν εὐπιστίαν του ἀπέτισεν ὁ Οὐγκὼ δι' εἰκοσαετοῦς ἐξορίας. Ὅτε βραδύτερον ἐδημοσιεύθησαν τὰ «Ἀντίποινα», ἡ αὐτοκρατεῖρα Εὐγενία, ζητήσασα τὸ φοβερὸν βιβλίον, ἀφοῦ ἀνέγνω ὀλίγας σελίδας, ἔρριψεν αὐτὸ ἐν ὀργῇ λέγουσα· «Τί ἐκάμαμεν εἰς αὐτὸν τὸν κύριον»; Ὁ Οὐγκώ, μαθὼν ἐν Γουερνεσέῃ τὴν φράσιν, ἀνέκραξε· «Τί μοῦ ἔκαμαν; Τὸ κακούργημα τῆς 2 Δεκεμβρίου». Μετὰ τὸ πραξικόπημα, ἡ ναπολεόντειος ἀστυνομία κατεδίωκεν ἀπηνῶς τὸν προγεγραμμένον κρυπτόμενον ἔτι ἐν Παρισίοις. Ὁ γέρων Δυμᾶς, μαθὼν τοῦτο, ἔγραψε πρὸς κοινὸν φίλον· «Ἐὰν γινώσκεις ποῦ εὑρίσκεται ὁ Οὐγκώ, εἰδοποίησέ τον ὅτι ἐτάχθη ἀμοιβὴ 25,000 φράγκων εἰς ὅντινα προσαγάγῃ αὐτὸν νεκρὸν ἢ ζῶντα.».

— Ἀπὸ τῆς ἐπανόδου του εἰς Παρισίους μετὰ τὸ Σεδάν, ὁ Οὐγκὼ ἐπετήδευε δημοκρατικὴν ἀπέχθειαν πρὸς τὰς ἐστεμμένας κεφαλάς. Ἀλλ' ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Βραζιλίας Δὸν Πέτρος, ἀποθεὶς πᾶσαν ἀθιμοτυπίαν, ἀπῆλθε πρῶτος εἰς τὸν οἶκον τοῦ ποιητοῦ. «Εἶμαι ὀλίγον δειλὸς καὶ πρέπει νὰ μ' ἐνθαρρύνητε,» εἶπεν εἰσερχόμενος, καταλαβὼν δὲ θέσιν παρὰ τὸν Οὐγκώ, προσέθηκεν εὐφυῶς· «Σήμερον πρώτην φορὰν ἔχω τὴν συναίσθησιν ὅτι κάθημαι ἐπὶ θρόνου». Γενομένου λόγου περὶ τῶν ἡγεμόνων τοῦ θείου δικαίου, ὁ φιλελεύθερος μονάρχης παρετήρησεν· «Ἔστε ἐπιεικὴς πρὸς τοὺς συναδέλφους μου. Πλανῶνται, ἐπιτηροῦνται, διατελοῦσιν ἀποκεκομμένοι ἀπὸ τοῦ κόσμου καὶ διὰ τοῦτο δὲν δύνανται νὰ συμμερίζωνται τὰς ἰδέας μας». Ὁ αὐτοκράτωρ ἐζήτησε νὰ ἴδῃ τὸν ἔγγονον τοῦ Οὐγκώ, ὅτε δ' ὁ ποιητὴς παρουσίασεν αὐτὸν «εἰς τὴν Μεγαλειότητά του», ὁ Δὸν Πέτρος διέκοψεν αὐτὸν καὶ εἶπεν εἰς τὸ μειράκιον· «Ἐδῶ ὑπάρχει μία μόνη μεγαλειότης καὶ εἶνε αὐτή», ἔδειξε δὲ τὸν ποιητήν. Αὐτοκράτωρ καὶ ποιητὴς διηγήθησαν ἀλλήλοις πῶς ἐχρησιμοποίουν τὸν καιρόν των. Ὅτε ὁ Δὸν Πέτρος ἀνέφερε «τὰ δικαιώματά του», διορθώσας ἑαυτὸν προσέθηκεν· «Σύγγνωτε, δὲν ἔχω δικαιώματα. Ἔχω μόνον δύναμίν τινα, ἣν ὀφείλω εἰς τὴν τύχην τῆς γενέσεως».—«Εἴσθε, ὑπέλαβεν ὁ Οὐγκώ, μέγας πολίτης, ἔγγονος τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου».

— Ὁ Οὐγκὼ κατεκρίνετο ὡς φιλάργυρος. Ἀλλὰ πράγματι, καίπερ γινώσκων νὰ πορίζηται τὸ νόμιμον ἐκ τῶν ἔργων του κέρδος καὶ νὰ ὑπερασπίζῃ τὰ δικαιώματά του κατὰ τῶν ἐκδοτῶν καὶ τῶν διευθυντῶν τῶν θεάτρων, ἦτον ἐλεήμων. Ἐν Γουερνεσέῃ παρέθετε δὶς τῆς ἑβδομάδος γεῦμα εἰς τὰ πτωχὰ παιδία τῆς νήσου, πολλάκις δὲ παρέσχε τροφὴν καὶ στέγην εἰς ἀπόρους λογίους. Ὅτε ἐν ἔτει 1878, ἐκφωνήσας τὸν πανηγυρικὸν τοῦ Βολταίρου, προσεπόρισε μέγα ποσὸν εἰς τοὺς πτωχοὺς τῶν Παρισίων, ἠγόρασε τὸ ἴδιον ἑαυτοῦ εἰσιτήριον ἀντὶ χιλίων φράγκων. Κατ' ἔτος ἔστελλε σπουδαῖον ποσὸν εἰς τὴν διεύθυνσιν τῶν ἱπποσιδηροδρόμων, ὅπως διανέμῃ αὐτὸ εἰς τοὺς ἡνιόχους καὶ ὁδηγοὺς τῶν δύο γραμμῶν, ἐφ' ὧν ἐποίει καθ' ἑκάστην ἐκδρομάς. Ἴδιον ὄχημα δὲν εἶχε, προετίμα δὲ τὰς ἀγοραίας ἁμάξας. Πολλοὶ τῶν ἁμαξηλατῶν, ἀναγνωρίζοντες τὸν ποιητήν, ἠρνοῦντο νὰ δεχθῶσι παρ' αὐτοῦ χρήματα. Μίαν ἡμέραν ὁ Οὐγκώ, μὴ ἠξεύρων πῶς νὰ ἐκφράσῃ πρὸς ἕνα ἐξ αὐτῶν τὴν εὐγνωμοσύνην του, τὸν ἐκάλεσεν εἰς γεῦμα. Ὁ ἁμαξηλάτης προσῆλθεν εὐπρεπῶς ἐνδεδυμένος, ἐκαθέσθη εἰς τὴν θέσιν τῆς τιμῆς καὶ προσηνέχθη λίαν κοσμίως. Ἀλλὰ κατὰ τὰ ἐπιδόρπια ἐγερθεὶς ἐζήτησε τὴν ἄδειαν ν' ἀναγνώσῃ στίχους πρὸς τιμὴν τοῦ ποιητοῦ. Οἱ συνδαιτυμόνες ἔμειναν ἐμβρόντητοι, οἴκοθεν δ' ἐννοεῖται ὅτι ἐκ φιλοφροσύνης ἐχειροκρότησαν τὴν ἔμμετρον προπόσιν. Ἀλλ' ὁ ἁμαξηλάτης, ἐνθαρρυνθεὶς ἐκ τῆς ἐπιτυχίας, ἤρχισεν ἀναγινώσκων καὶ δεύτερον καὶ τρίτον ποίημα, ἕως οὗ οἱ συνδαιτυμόνες διὰ σιωπηλῆς συνεννοήσεως παρέτειναν τὰς χειροκροτήσεις ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ἐδόθη εἰς τὰς Κυρίας καιρὸς νὰ ἐγερθῶσι τῆς τραπέζης καὶ νὰ ἀναχωρήσωσιν.

Ἐν Ἀθήναις ἐκ τοῦ τυπογραφείου «Ἀνδρίου Κορομηλᾶ» καὶ «Κοραῆ» Ἀνέστη Κωνσταντινίδου 1885 — 57.